

Félagsráðgjafardeild

BA-ritgerð

Áhrif atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika á
heimilisofbeldi

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Tara Margrét Vilhjálmsdóttir
Október 2009

Umsjónarkennari: Halldór Sigurður Guðmundsson

Nemandi: Tara Margrét Vilhjálmsdóttir

Kennitala: 220887-2279

Útdráttur

Í þessarri ritgerð er fjallað um möguleg áhrif atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika á ofbeldi gegn konum í nánum samböndum. Er fjallað ítarlega um atvinnuleysi í því skyni og meðal annars um skilgreiningar, kenningar og staðreyndir um atvinnuleysi, sem og afleiðingar þess. Einnig verður farið yfir atburði í íslensku efnahagslífi frá haustmánuðum 2008 fram til dagsins í dag, hver staðan er núna og hvers megi vænta. Næst verður fjallað um heimilisofbeldi og er þá eingöngu fjallað um ofbeldi gegn konum af völdum maka þeirra. Fjallað er um helstu flokka ofbeldis gegn konum, skilgreiningar á því og áhættuþætti hjá bæði konum og gerendum, sem og íslenskar rannsóknir sem geta gefið mynd af stöðu mála hvaða varðar heimilisofbeldi hér á landi. Því næst verður gert grein fyrir rannsóknum sem sýna fram á tengsl atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika og ofbeldis gegn konum, sem og óbein tengsl milli afleiðinga atvinnuleysis og áhættuþátta fyrir ofbeldi. Fjallað er um J-kúrfukenningu Davies og siðrofskenningar í tilraun til þess að meta og túlka ástandið á Íslandi í dag og einnig er litið til reynslu Finnlands sem gekk í gegnum mikla efnahagslega kreppu við lok síðustu aldar og fjallað um hvaða lærdóm við getum dregið af þeim.

Er niðurstaðan sú að mikilvægt er að styðja við heilbrigðis- og félagsmálakerfið í ríkjandi árferði og rík ástæða er til þess að ætla að ofbeldi gegn konum muni aukast samfara efnahagslegri lægð og atvinnuleysis.

Þakkarorð

Ég vil byrja á því að þakka Jóhannesi Helgasyni. Hann hélt mér á réttri braut við ritun verksins og greiddi úr flækjunum í hausnum á mér þegar ég gat ekki meir og veitti mér ólýsanlegan stuðning. Ég hefði ekki getað þetta án þín, elskan mína.

Ég vil einnig þakka tengdó fyrir að finna Finna og mömmu og pabba fyrir að vera alltaf til staðar hvað sem bjátar á. Stuðningur ykkar er ómetanlegur.

Að lokum er ritgerðin tileinkuð Álaugu Ólafsdóttur félagsráðgjafa. Hún kom mér á rétta braut í lífi mínu og sýndi mér hversu félagsráðgjafar eru megnugir.

Efnisyfirlit

Útdráttur.....	1
Inngangur.....	6
1. Atvinnuleysi	7
1.1. Skilgreiningar á atvinnuleysishugtakinu.....	7
1.2. Nokkrar staðreyndir um atvinnuleysi.....	8
1.3. Hverjir verða atvinnulausir?	10
1.4. Félagslegt og heilsufarslegt hlutverk atvinnu.....	11
1.5. Helstu kenningar um atvinnuleysi	13
1.6. Mismunandi viðbrögð við atvinnumissi	15
1.7. Afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika.....	16
1.7.1. Þættir sem hafa áhrif á afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika.....	17
1.7.1.1. Lengd atvinnuleysistímabilins.....	17
1.7.1.2. Atvinnuþáttaka, félagsleg tengsl og stétt hins atvinnulausa	17
1.7.1.3. Ytra umhverfi hins atvinnulausa	18
1.7.1.4. Persónuleiki hins atvinnulausa.....	18
1.7.1.5. Almenningsálit.....	18
1.7.2. Líkamlegar afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika	18
1.7.3. Sálfélagslegar afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika	20
1.7.3.1. Lyndisraskanir og andlegt álag	20
1.7.3.2. Félagsleg færni	21
1.7.3.3. Áfengis- og vímuefnaneysla	22
1.7.3.4. Árásarhneigð	22
1.8. Staðan á vinnumarkaði á Íslandi í dag.....	22
1.9. Framtíðarhorfur á vinnumarkaði	24
2. Ofbeldi gegn konum.....	26
2.1. Skilgreiningar á heimilisofbeldi.....	28
2.2 Mismunandi birtingarmyndir heimilisofbeldis	28
2.2.1. Líkamlegt ofbeldi	29
2.2.2. Andlegt ofbeldi.....	29
2.2.3. Kynferðislegt ofbeldi	30

2.2.4. Fjárhagslegt ofbeldi	30
2.3. Áhættuþættir fyrir heimilisofbeldi.....	30
2.3.1. Samfélagslegir áhættuþættir	31
2.3.2. Áhættuþættir hjá konum.....	31
2.3.2.1. Ofbeldi á æskuheimili	32
2.3.2.2. Félagsleg einangrun	32
2.3.2.3. Áfengis- og vímuefnaneysla	32
2.3.2.4. Konur af erlendi bergi	32
2.3.2.5. Heilsufar konunnar	33
2.3.2.6. Aðrir áhættuþættir	33
2.3.3. Áhættuþættir hjá gerendum	33
2.3.3.1. Lyndisraskanir og andlegt álag	33
2.3.3.2. Ofbeldi á æskuheimili	34
2.3.3.3. Félagsleg færni	34
2.3.3.4. Áfengis- og vímuefnaneysla	34
2.3.3.5. Aðrir áhættuþættir	34
2.4. Heimilisofbeldi á Íslandi	35
2.4.1. Könnun Dóms- og kirkjumálaráðuneytisins 1996	35
2.4.2. Rýni í gögn Kvennaathvarfsins á Íslandi 1995-2000.....	36
2.4.3. Könnun RBF 2008	37
2.4.4. Rannsókn Ernu Kolbrúnu Svavarsdóttir og Brynju Örlygssdóttir 2009	38
2.5. Afleiðingar heimilisofbeldis	38
2.6. Heimilisofbeldi og börn	40
3. Tengsl atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika við heimilisofbeldi	42
3.1. Rannsóknir	42
3.2. Óbein tengsl afleiðinga atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika við heimilisofbeldi..	43
3.2.1. Lyndisraskanir og andlegt álag.....	43
3.2.2. Félagsleg færni	44
3.2.3. Áfengis- og vímuefnaneysla.....	44
3.2.4. Árásarhneigð	45
3.2.5. Líkamleg einkenni.....	45

4. Félagsfræðilegar kenningar um atvinnuleysi og áhrif þess	47
4.1. J-kúrfukkenning Davies	47
4.2. Siðrof	48
5. Hvað má læra af Finnum?	50
5.1. Tillögur að aðgerðum	51
6. Umræða	54
7. Lokaorð	56
Heimildaskrá	57

Inngangur

Atvinnuleysi hefur aukist stórleg í kjölfar bankahrunsins síðasta haust og efnahagskreppunnar sem fylgdi í kjölfarið. Sem dæmi má geta þess að í maí á þessu ári mældist meðaltalsatvinnuleysi yfir landið 8,7% en á sama tíma árið 2008 var samsvarandi tala 1%. (Vinnumálastofnun, 2009a). Þetta hefur haft víðtæk áhrif á íslenskt samfélag. Fjárhagserfiðleikar eru miklir á heimilum landsins og stendur íslenska þjóðin frammi fyrir einum verstu efnahagslegu þrengingum í manna minnum. Því er við hæfi að að kanna hvernig aðrar þjóðir hafa farið úr svipuðum erfiðleikum og hvaða lærðóm við megum draga af þeim. Eitt af mörgum vandamálum sem við stöndum nú frammi fyrir er möguleg aukning ofbeldis í nánum samböndum. Í þessarri ritgerð er fjallað um ofbeldi gegn konum af hendi maka þeirra ýmist sem ofbeldi í nánum samböndum, makaofbeldi eða heimilisofbeldi. Í því skyni hefur heimildum frá löndum sem hafa átt við svipaða efnahagserfiðleika að stríða verið safnað saman, til þess að reyna að spá fyrir um hvort eðli heimilisofbeldis hér á landi muni breytast á einhvern hátt. Erfitt er þó að finna bein tengsl þar á milli, en sjaldséð er að karlmaður missi vinnuna og komi strax heim til að ganga í skrokk á konu sinni, *nema* ofbeldið hafi viðgengist í sambandi þeirra í einhvern tíma eða aðrir þættir koma til, hvort sem þeir eru sálrænir, andlegir eða líkamlegir. Það er því ljóst að í langflestum tilfellum komi þriðja breytan við sögu, ef ekki fleiri. Út frá því er tekið til ýmissa líkamlegra og sálrænna afleiðinga atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika, gagngert til þess að finna tengsl þeirra við aukna áhættu á heimilisofbeldi. Til þess eru notaðar fjölmargar ritrýndar greinar og rannsóknir úr fræðilegum tímaritum, bækur um efnið, veraldavefinn og efni úr síðustu tveimur námsárum mínum í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands. Er þó byrjað á því að fjalla um, skilgreina og lýsa atvinnuleysi og heimilisofbeldi almennt, áður en ég freista þess að finna tengsl þar á milli. Einnig verða settar fram mínar eigin hugmyndir, svo sem um siðrof Émile Durkheim og J-kúrfu kenningu Davies.

Ritgerðinni er ætlað að svara eftirfarandi rannsóknarspurningum: eru tengsl milli atvinnuleysis, fjárhagserfiðleika og heimilisofbeldi og hvaða áhrif má ætla að kreppan á Íslandi hafi á ofbeldi í nánum samböndum?

1. Atvinnuleysi

Sögulega séð hefur atvinnuleysi ávallt verið til staðar. Í Áþenu til forna tók Períkles, grískur stjórnálamaður að sér byggingarverkefni í þeim tilgangi að veita þeim sem ekki voru vinnandi launað starf. Einnig er minnst á einstaklinga í Bíblíunni sem eiga erfitt með að finna vinnu þrátt fyrir getu þeirra og vilja til að vinna. Þó var afar lítið um það og atvinnulausir voru ekki álitnir ákveðinn félagslegur hópur heldur voru þeir frekar hluti af ákveðinni undirstétt. Atvinnulausir voru því litnir miklu hornauga og er dæmi um að i nokkrum löndum hafi atvinnulausir verið fangelsaðir fyrir það eitt að vera ekki í vinnu til að hafa í sig og á. Að vera atvinnulaus á þessum tíma var afar óvenjulegt enda var neytendasamfélagið, enn sem komið var, ekki til staðar. Nærri ómögulegt var að vinna ekki við landbúnað eða ræktun ef einstaklingur ætlaði sér að lifa af og sjá fjölskyldunni sinni fyrir viðurværi. Vinna hafði því ekki neinn sérstakan félagslegan sess i lífi fólks. Hugtakið sjálft, *atvinnuleysi*, varð ekki til fyrr en eftir tilkomu iðnvæðingarinnar uppúr byrjun 19.aldar. Þá urðu samskipti á vinnustöðum fyrst og fremst milli undirmanna og yfirmanns sem hafði tilkast í afar litlum mæli fyrir þann tíma. Hin sjálfráðu markaðslögumál um framboð og eftirspurn tóku við og komust Evrópu- og Ameríkubúar þá að því að ekki væri næg vinna í boði fyrir alla sem vildu, en fram að því hafði sú staða verið óþekkt. Atvinnuleysishugtakið var því lengi að verða til og var í raun ekki notað í einhverjum mæli fyrr en á 9.áratugnum. Á sama tíma urðu til stofnanir innan velferðarkerfa og ríkja sem áttu að vernda fólk innan og utan vinnumarkaðar (Paul, 2005; Janlert, 1991).

1.1. Skilgreiningar á atvinnuleysishugtakinu

Margar skilgreiningar eru til um atvinnuleysi milli þjóða og jafnvel stofnana en ef þær helstu eru skoðaðar má sjá að þær eiga þrennt sameiginlegt; viðkomandi er ekki í vinnu né rekur hann eigin starfsemi, hann er viljugur til að vinna og er tiltækur ef til kemur og hann hefur leitað sér vinnu á einhvern hátt.

Skilgreining Feathers frá árinu 1990 er svohljóðandi:

Atvinnulausir eru einstaklingar sem eru á vinnuáldri og eru í virkri leit að atvinnu. Þar er þó ekki verið að tala um atvinnulausa án hvatningar, sem hafa gefist upp á að leita að starfi eða aðrir sem af einhverjum ástæðum s.s. lélegrar heilsu eða fjölskylduskuldbindinga eru ekki að leita sér að starfi”.

(Paul, 2005).

Hér er því ekki tekið til þeirra sem eru ekki að leita sér að starfi, s.s. húsmæðra, öryrkja, námsmanna, barna, fanga og annarra.

Skilgreining Efnahags- og framfarastofnunar (OECD) er keimlík en hún hljóðar svo: „Atvinnulaus er hver sá einstaklingur sem er ekki í vinnu en er fær til að vinna og hefur tekið einhver skref til að finna vinnu síðastliðinn mánuð”. Það er því ljóst að það sem greinir atvinnulausa frá öðrum vinnufærum á vinnu aldi er að atvinnulausir eru markvisst að leita sér að vinnu (Benoît-Guilbot og Gallie, 1994).

Hér á landi eru skilgreiningar á því að vera atvinnulaus afar svipaðar en samkvæmt Hagstofu Íslands er atvinnulaus: „ekki ráðinn til vinnu en er að leita eftir vinnu og tilbúinn að hefja störf innan tveggja vikna” (Bolli Þór Bollason, 2004). Þar getur einnig að líta þær kröfur að viðkomandi þurfi vera að leita sér að vinnu, sama hverjar ástæður fyrir því að hann geri það ekki eru, líkt og kveðið er á um í skilgreiningu Feathers (Paul, 2005; Bolli Þór Bollason, 2004). Ljóst er því að skilgreining á atvinnuleysi er svipuð víðast hvar.

Þegar fjallað er um skilgreiningar á atvinnuleysi er mikilvægt að hafa í huga hvernig atvinnuleysi er mælt. Hér á landi er atvinnuleysi mælt þannig að skráðir atvinnuleysisdagar, það er allir dagar nema laugardagar og sunnudagar, eru umreiknaðir í meðalfjölda einstaklinga út frá áætluðum mannafla á vinnumarkaði (Halldór S. Guðmundsson, 2008).

Einnig er mikilvægt að geta nýrra áhersla þegar kemur að hugtakanotkun á þessu sviði en orðið „atvinnuleitandi” er notað í sífellt meiri mæli í stað orðsins „atvinnulaus”, meðal annars af Vinnumálastofnun (Vinnumálastofnun, e.d.). Er hið nýja hugtak í takt við algengustu skilgreiningar á atvinnuleysi sem kveða á um að hinn atvinnulausi þurfi að vera atvinnuleitandi.

1.2. Nokkrar staðreyndir um atvinnuleysi

Nokkrar staðreyndir er mikilvægt að hafa í huga þegar fjallað er um atvinnuleysi. Sú fyrsta er að atvinnuleysi kemur fyrir í tímabilum. Sum þessara tímabila vara í stuttan tíma og ganga fljótt til baka meðan önnur atvinnuleysistímabil vara lengur. Hér á Íslandi eru aðeins tvö tímabil frá því að skráning var hafin þar sem atvinnuleysi hefur

farið yfir 2%. Fyrra tímabilið varði árin 1992-1998 þar sem atvinnuleysið var mest 5% árið 1995 og hið seinna var á árunum 2002-2005 þar sem mest var 3,4% atvinnuleysi.

Önnur staðreynd er sú að aukning atvinnuleysis í Evrópu hefur verið tengd við mikla aukningu á langtíma-atvinnuleysi. Rannsóknir hafa einmitt sýnt að með minnkandi atvinnuleysi þegar vinnumarkaðurinn er að réttast við, sitji hinir langtíma-atvinnulausu áfram á hakanum. Gæði vinnuafslsins minnka í augum vinnuveitenda eftir því sem einstaklingurinn er lengur atvinnulaus og þeir sem hafa verið atvinnulausir lengst fá því síður vinnu en aðrir. Langtímaatvinnuleysi telst yfirleitt þegar hinn atvinnulausi hefur verið án vinnu í eitt ár. Hér á landi reiknast það hinsvegar eftir sex mánaða atvinnuleysi (Halldór S. Guðmundsson, 2008; Benoît-Guilbot og Gallie, 1994; Layard, Nickell og Jackman, 1994).

Þriðja staðreyndin er sú að fjöldi atvinnulausra er misjafn eftir löndum og er ein helsta ástæðan fyrir því, að geta opinberra stofnana og vinnumarkaðsstefnur eru jafnframt misjafnar eftir löndum. Miklu skiptir hvernig fyrirkomulag er á atvinnuleysisbótum og hversu lengi þær eru í boði. Því lægri sem þær eru og því styttri tíma sem þær eru í boði, því meiri hvata hefur hinn atvinnulausi til að fara aftur á launamarkað. Í Svíþjóð, þar sem atvinnuleysi hefur verið með því minnsta af Evrópulöndunum undanfarin ár, er til dæmis afar strangt bótakerfi og skilyrðin sem bótaþegar þurfa að uppfylla eru einnig ströng. Ætlast er til þess að sánskur bótaþegi sé í afar viðfangsmikilli leit að atvinnu og ætlast er til þess að hann sé tilbúinn til þess að flytja, bjóðist honum starf í öðru sveitarfélagi. Í staðinn fá sánskir bótaþegar þó mikla aðstoð við atvinnuleit og mikið er lagt uppúr endurmenntun- og þjálfun þeim að kostnaðarlausu til að auka möguleika þeirra á vinnumarkaði. Að auki þykja vinnumarkaðsstofnanir Svíð afar vel mannaðar, það er að segja, færri skjólstæðingar eru á hvern starfsmann vinnumarkaðsstofnana en gengur og gerist. Þetta veitir starfsmönnunum frekari tíma til að kynnast skjólstæðingum sínum, hjálpa þeim að finna hæfileika sína og veita þeim ráðgjöf (Layard, Nickell og Jackman, 1994). Einnig er vert að hafa í huga að efnahagsstefna hvers ríkis fyrir sig hefur marktæk áhrif á fjölda atvinnulausra hverju sinni (Benoît-Guilbot og Gallie, 1994).

Atvinnuleysi hefur sterka fylgni við verðbólgu og eftir því sem verðbólga eykst, því meira verður atvinnuleysið. Þetta er eitthvað sem vert er að hafa í huga nú þegar verðbólga mælist hvergi hærri en á Íslandi meðal OECD-ríkjanna. Tímabil atvinnuleysis

og verðbólgu er eitthvað sem Íslendingar ættu ekki að verða undrandi á. Nú síðast varð mikill samdráttur á árunum 1980-1990, eftir um það bil áratugar efnahagslegan vöxt og ekki má gleyma kreppunni „miklu” um 1930 þegar atvinnuleysið náði hæstu hæðum í 25% árið 1932 (mbl.is, 2009a; Michie og Smith, 1994). Aðrir þættir, svo sem breytingar á skattkerfinu, of hár launakostnaður, nýir tæknimöguleikar, breytingar á eftirspurn á innlendum varningi og breytingar á þjóðfjölda og uppbyggingu þjóðarinnar geta einnig haft áhrif á atvinnuleysi (Minford, 1985).

1.3. Hverjir verða atvinnulausir?

Hér á Íslandi hefur atvinnuleysi oftast verið tengt árstíðarsveiflum og þá sérstaklega í fiskveiði- og vinnslugreinunum. Yngra fólk á bilinu 18-29 ára, er líklegra til að verða atvinnulaust og er það mynstur sem sést í öllum OECD-löndunum. Þrátt fyrir að breytingar á atvinnuleysi hjá ungu fólki falli og rísi með breytingum á atvinnuleysi eldra fólks virðast breytingarnar hjá yngra fólkini vera ýktari. Reiknað hefur verið út, að ef atvinnuleysi fyrir karla hækkar um 1% hækkar atvinnuleysi fyrir unga karla um 1,7%. Þetta er vegna þess að í samanburði við aðra þjóðfélagshópa er yngra fólk líklegra til þess að vera að stíga sín fyrstu skref á vinnumarkaði eða skipta um starf. Þegar samdráttur verður er þessi hópur því mun viðkvæmari fyrir atvinnuleysinu en aðrir. Þeir sem hafa starfað í skemmri tíma en aðrir starfsmenn hjá fyrirtækjum eru einnig látnir taka pokann sinn fyrr en reyndara fólk (Petersen og Mortimer, 1994; Guðbjörg Andrea Jónsdóttir, 1993).

Atvinnuleysi er einnig afar misjafnt eftir menntunarstigi einstaklinga sem kemur þannig fram að þeir sem eru minnst menntaðir eða lærðir eiga í mestu hættunni á að verða atvinnulausir. Körlum er hættara við atvinnuleysi, sem og verkamönnum en í mörgum könnunum á atvinnuleysi hefur komið í ljós að stærsti einsleiti hópur atvinnulausra eru karlkyns, ófaglærðir verkamenn. Giftir eru enn fremur í minnstu hættunni á að verða atvinnulausir, ef miðað er við einhleypa eða sambúðarfólk en það endurspeglar mögulega aðeins aldursskiptingu þessara hópa.

Rannsóknir hafa einnig sýnt að minnihlutahópar liggja undir höggi þegar atvinnuleysisbylgja skellur á. Sem dæmi má geta þess að í Finnlandi var atvinnuleysi meðal innflytjenda á aldrinum 16-25 ára 3,5 sinnum meira en hjá innfæddum Finnum á

sama aldi (Layard, Nickell og Jackman, 1994; Petersen og Mortimer, 1994; Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Stefán Ólafsson, 1993).

1.4. Félagslegt og heilsufarslegt hlutverk atvinnu

Sérfræðingar byrjuðu mjög fljótlega eftir að atvinnuleysishugtakið leit dagsins ljós í byrjun síðustu aldar að rannsaka félags- og sálræn áhrif fyrirbærисins. Strax árið 1911 birti Rowntree, sem er einna þekktastur fyrir framlag sitt til fátæktarrannsókna, rannsókn þar sem hann áleit áhrif atvinnuleysisi siðferðiseyðileggjandi fyrir manninn. Rannsóknum fjölgaði jafnt og þétt þar til fjöldi þeirra náði hámarki sínu í kreppunni miklu um 1930. Að sama skapi náði fjölda rannsókna nýjum hæðum um 1970 þegar atvinnuleysi jókst aftur (Paul, 2005).

Auk þess að sýna fram á víðtækjar afleiðingar atvinnuleysisi hefur félagslegt hlutverk atvinnu orðið mönnum ljóst, í gegnum slíkar rannsóknir. Vinna byggir upp daginn, vikurnar og jafnvel árið. Mikilvægt er að einstaklingar hafi daginn niðurnjörvaðan í tíma og fylgi ákveðinni rútinu. Vinnan þvingar okkur og hvetur til reglubundinna lífsháttar. Vegna hennar þurfum við að fara á fætur, borða, hvílast og fara að sofa eftir ákveðinni tímaáætlun. Rannsóknir hafa sýnt að atvinnulausir sýndu verri skipulagshæfni og vörðu tíma sínum í tilgangslausari athafnir en ella. Tap á skipulegri uppbyggingu tímans yfir daginn getur einnig haft slæm áhrif á atvinnuleit. Einnig hafa rannsóknir sýnt að vaktavinnufólk sem oftar en ekki hefur óreglubundnari lífshætti eigi í mun meiri hættu á að fá magasár (Petersen og Mortimer, 1994; Pétur Pétursson, 1994).

Regluleg samskipti við fjölskyldu og vini utan kjarnafjölskyldunnar er einnig mikilvæg uppsprettar félagslegra samskipta og veitir atvinna þannig tækifæri til þess að deila reynslu sinni með öðrum. Þessi samskipti vernda einstaklinginn fyrir álagi og eykur getu hans til að takast á við vandamál. Samkvæmt könnun sögðu langflestir að samskipti við annað fólk væri helsta ástæðan fyrir ánægju í starfi. Fólk utan vinnumarkaðar fara á mis við þessi samskipti (Petersen og Mortimer, 1994; Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Stefán Ólafsson, 1993).

Vinnan veitir einnig sjálfstæðistilfinningu og tilfinningu fyrir að hafa tilgang. Jafnvel þó að vinnan sé ekki mjög ánægjuleg í sjálfri sér finnst flestum að starfið veiti

þeim ákveðna reisn. Ef þessi tilfinning hverfur situr einstaklingurinn oftar en ekki uppi með þá tilfinningu að hann sé ekki til mikils nýtur. Vinnan er jafnframt uppsprettu líkamlegrar og andlegrar virkni. Þrátt fyrir að of mikil virkni valdi á lagi leiðir of lítil virkni að sama skapi til leiðinda og eirðarleysis. Þetta er í takt við klassískja kenningu Marx en hann setti fram þá tilgátu að atvinna gæti haft mjög slæm áhrif á einstaklinginn. Atvinna sem leiðir til mikillar óánægju getur verið óhollari fyrir einstaklinginn en atvinnuleysi í góðum aðstæðum, svo sem þegar bætur eru nægjanlegar. Því getur það verið að einstaklingur sem hættir í slæmu starfi eigi gott með að aðlaga sig að atvinnuleysi. Þannig er ekki öll vinnureynsla góð eins og öll atvinnuleysisreynsla er ekki endilega slæm. Slæm störf eru einkennd af lágri stöðu einstaklingsins innan fyrirtækisins, löngum vinnutíma, erfiðri og/eða skítugri vinnu, vinnu sem er unnin í tímaþróng, skorti á stjórnun, lágum launum, fáum tækifærum til upphafningar innan fyrirtækisins, skorti á þátttöku í ákvarðanatöku, o.s.frv. Virkni í frítíma og tómstundum getur þó verkað á móti slæmum áhrifum vinnunnar (Burnett, 1994; Petersen og Mortimer, 1994).

Mikilvægasti kostur þess að vera í vinnu er þó áhrif hennar á sjálfsmynnd einstaklingsins. Sjálfmyndin er skema sem staðsetur einstaklinginn innan félagslegs umhverfis hans og mótar samskipti hans við það. Fyrri rannsóknir benda til þess að það að verða atvinnulaus valdi félagslegri röskun á staðsetningu einstaklingsins innan samfélagsins og móti sjálfsmyndina þannig til hins verra. Stór hluti sjálfsmynndar flest þannig í viðurværi einstaklingsins. Rannsóknir hafa gefið í skyn að íslenskir karlmenn tengi sjálfsmynnd sína við vinnu í mun meiri mæli en konurnar (Félagsmálaráðuneyti, 2009).

Þessi fjölpætti tilgangur vinnunnar er í takt við kenningu Freuds um að vinna veiti sterkustu tengingu mannsins við raunveruleikann og að án þessarar tengingu sé hann líklegur til að skaddast sálrænt (Burnett, 1994).

Mikilvægt er að gera sér grein fyrir því hve stórt félagslegt hlutverk atvinna spilar í lífi einstaklinga því að rót margra líkamlegra einkenna geta oft legið í félagslegum vandamálum. Pétur Pétursson læknir (1994) fjallar um afleiðingar atvinnuleysis, svo sem skorti á samheldni, gagnkvæmri virðingu og uppbyggilegum tjáskiptum, sem félagslegt óheilbrigði sem grefur síðan undan sjálfstrausti, sjálfsvirðingu og öryggistilfinningu. Þá segir hann stutt í líkamlega kvilla, svo sem

höfuðverki, brjóstsviða, vöðvabólgur, bakverki, kviðverki, meltingartruflanir, svefntruflanir og ofþreytu. Oft sjái fólk ekki orsakasamhengið þar á milli og leitar til lækna og heilsugæsla í von um að hægt sé að slá á einkennin með skjótvirkum og þægilegum lyfjum eða aðgerðum sem ekki krefjast neins óþægilegs erfiðis af þeirra hálfu (Pétur Pétursson, 1994).

Ljóst er því að hlutverk atvinnunnar er afar mikilvægt í lífi fólks til þess að viðhalda sjálfsmynd, heilsu og félagslegri virkni.

1.5. Helstu kenningar um atvinnuleysi

Út frá því sem við vitum um atvinnuleysi hafa ýmsar kenningar verið þróaðar um atvinnuleysisfyrirbærið. Hér verður fjallað um þrjár kenningar sem eru hvað mest viðurkenndar og notaðar á þessu sviði.

þrepakenningin eftir Harrison og Hill lýsir ferlinu sem hinn atvinnulausi fer í gegnum allt frá þeim tímapunkti sem hann missir vinnuna. Fyrsta skrefið er að hinn atvinnulausi verður fyrir áfalli og dofa og á erfitt með að viðurkenna það að hann sé ekki lengur í launuðu starfi. Það eru þó ekki allir sem lýsa þessari tilfinningu, líttill hluti þeirra sem verða fyrir atvinnumissi segjast njóta frelsisins. Annað skrefið lýsir sér svo að einstaklingurinn fyllist jákvæðni og bjartsýni við atvinnuleitina og hugsar með sér að allt verði í lagi, hann finni fljótt vinnu. Þriðja skrefið einkennist af því að hinn atvinnulausi fyllist neikvæðni þegar hann leitar að vinnu án árangurs. Misjafnt er þó hvenær farið er inn á þetta stig og stundum er ekkert jákvæðnistig. Hvenær kvíða- og neikvæðnitilfinningar taka við fer eftir persónulegum eiginleikum og hversu háar atvinnuleysisbæturnar eru. Oft koma neikvæðar tilfinningar einnig fram þegar einstaklingurinn heimsækir vinnumállastofnun í fyrsta skiptið og sér þá hversu fá laus störf eru í boði (Ozasim, Gumplaimer og Lehtinen, 2001; Burnett, 1994). Fjórða og síðasta stigið felur síðan í sér uppgjöf þar sem viðkomandi gefst upp á atvinnuleit og fyllist vonleysi. Í raun eru til fleiri þrepakenningar en sú sem kennd er við Harrison og Hill. Önnur þrepakenning sem er vel þekkt, var sett fram af Briar en Ólafur Oddur Jónsson (1994) lýsir henni sem fimm þrepum. Þau eru í röð frá fyrsta til síðasta: áfall, jákvæðni, sjálfsásökun, þunglyndi og viljaleysi. Stigakenningin eftir Brenner hefur 3 stig en þar er fyrsta þrepið efnahagslegur missir. Honum fylgja líkamleg og andleg mein. Aukin hætta er á álagssjúkdómum eins og heilablóðfalli og hjartaáföllum, auk sjálfsvíga

og morða og vistunar á taugadeildum. Annað þepið er þegar það lýkur upp fyrir hinum atvinnulausa að þessi staða er varanleg og að hann muni líklegast ekki ná fyrrí afkomu og félagsstöðu. Þriðja þepið í sorgarferlinu á sér stað innan fjölskyldna og milli kynslóða, þegar ekki er lengur hægt að miðla störfum og samböndum hinna eldri til barnanna og mönnum verður ljóst að börnin geti ekki skapað sér svipuð lífsskilyrði og foreldrarnir (Ólafur Oddur Jónsson, 1994).

Þrepakennингarnar eru frekar lýsandi en skýrandi og þær tilgreina sjaldan hvaða þættir ákvarða hvenær einstaklingur fer yfir á næsta stig. Erfitt er að geta til um með hvaða hætti þær spá fyrir um eða útskýra mannlega hegðun og þær gera jafnframt ráð fyrir að allir atvinnulausir, sama hverjar aðstæður þeirra eru, fari í gegnum sömu stigin á sama eða svipaðan hátt.

Skortskenningin eftir Marie Jahoda hefur einnig notið vinsælda en þar leggur hún til að vinnan hafi mikilvægt gildi eins og greint hefur verið frá hér að framan. Þessi gildi geta til dæmis verið að sjá fyrir daglegri rútinu, halda félagslegum tengslum, byggja upp sjálfsmynd, gefa lífinu tilgang og halda fólki virku. Atvinnuleysi veldur þannig miklum skorti á þessum þáttum. Jahoda segir enn fremur að ekkert standi í vegi fyrir að einstaklingur reyni að finna sama tilgang í gegnum aðra virkni en að tíminn og erfiðið sem fari í það sé einfaldlega of mikið (Ozasim o.fl., 2001).

Vítamínkenningin er eftir Warr og leitast hún við að lýsa hvernig atvinnuleysi geti haft misjöfn áhrif á fólk. Hann segir að atvinnu megi skipta í slæma og góða út frá sálrænu sjónarhorni. Góð vinna er þegar hún minnkar andlegt álag, hvetur til félagslegra samskipta og þróar faglega hæfni. Slæm vinna er í mótsögn við þá góðu. Atvinnuleysið verður þannig slæmt og gott eftir því hvernig vinnan var. Því betri sem vinnan var, því verri verða áhrifin á andlega heilsu. Einnig hefur Warr bent á að persónuleiki einstaklingsins hafi margt að segja við þessi tímamót og sú andlega heilsa sem viðkomandi hafði fyrir atvinnumissinn geti spáð fyrir um alvarleika afleiðinganna. Þeir sem hafa verri andlega heilsu til að takast á við streituvaldandi aðstæður, svo sem atvinnuleysi fari almennt verr úr því en aðrir (Ozasim o.fl., 2001).

Kenningar um atvinnuleysi er jafnmargar og þær eru fjölbreyttar og er mikilvægt að hafa þær í huga þegar fjallað er um mikilvægi vinnunnar fyrir lífsgæði fólks.

1.6. Mismunandi viðbrögð við atvinnumissi

Eins og áður hefur verið minnst á eru viðbrögð einstaklinga við atvinnumissi afar ólík innbyrðis þrátt fyrir að sýnt hafi verið fram á að þau fylgi ákveðnu mynstri. Ein ástæða þess getur verið útskýrð með kenningu Furnhams um vinnusiðferði, sem felst meðal annars í sterki trú á gildi starfs síns og skuldbindingu við það. Atvinnulausir með sterkt vinnusiðferði verða þunglyndari og kvíðnari en atvinnulausir sem hafa ekki sterkt vinnusiðferði. Einnig leggja þeir meira á sig við atvinnuleit og leita í lengri tíma. Vinnusiðferði hefur því mikil áhrif á afleiðingar atvinnuleysis fyrir einstaklinginn (Petersen og Mortimer, 1994).

Út frá þessari kenningu greindi Becker árið 1982, atvinnulausa í fjóra hópa á grunni gagnagreiningar. Fyrsti og stærsti hópurinn sagði hann einkennast af *almennu stefnuleysi*. 60% þáttakandanna féll í þennan hót, en hann eikenndist af hefðbundinni sýn á gildi vinnunnar. Afleiðingar atvinnuleysisins var stefnuleysi, tilfinning fyrir að vera einskisnýtur og félagsleg einangrun. Einstaklingurinn vill vinna en fær ekki tækifæri til þess. Af þessum völdum upplifir hann mikið félagslegt og sálraent álag (Petersen og Mortimer, 1994).

Annar hópurinn telur 15% þáttakendanna og eikenndist hann af því að einstaklingarnir voru ekki í rómantísku sambandi og höfðu fáa eða enga vini. Afleiðingin kemur fram í veikindum.

Þriðja hópinn kallaði Becker „öðruvísí“ og tilheyrðu 10% þáttakendanna honum. Einstaklingar þessa hóps fundu fyrir meira frelsi, fleiri tækifærum til að rækta hæfileika sína og þeir gátu fengið tekjur í gegnum bætur án þess að leggja fram vinnu. Þessi hópur hafði því óhefðbundna sýn á gildi vinnunnar. Þriðji hópurinn er oft álitinn afsprengi póst-materíalismans. Hann hefur sett mark sitt á samfélagið síðustu 4-5 áratugi og er niðurstaðan sú að mikil breyting er á hefðbundnu vinnusiðferði einstaklingsins. Kannanir sýna æ oftar að fólk metur frítíma sinn meira en tíma sinn í vinnunni. Mjög fáir segja ennþá að aðeins launuð vinna veiti þeim hamingju. Í þýskri könnun frá árinu 1980 sagði til dæmis helmingur svarenda að sá tími sem þeir höfðu virkilega ánægju af var tíminn utan vinnunnar (Petersen og Mortimer, 1994).

Fjórði hópurinn (15%) voru karlkyns fyrirvinnur sem voru oftar en ekki verkamenn. Viðhorf þeirra til vinnunnar voru frekar hlutlaus. Vinna er ekki hafnað en hún er heldur ekki meginstoð lífsins (Petersen og Mortimer, 1994).

Ljóst er að ef viðbrögð fólks við atvinnumissi eru jafn mismunandi og fjölbreytt og lýst er hér fyrir ofan eru afleiðingar atvinnumissis einnig mismunandi. Með þessari flokkun er þó hægt að sjá hversu alvarlegar afleiðingarnar verða fyrir fjölmennstu hópana og þar með gerir þetta okkur kleift að greina og veita viðkvæmustu hópunum meiri aðstoð en hinum.

1.7. Afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika

Miklar deilur eru um orsakasamband þegar atvinnuleysi og heilsufar er rannsakað. Spurningin er hvort það séu sálrænir eiginleikar, svo sem persónuleiki, hæfni og vinnusiðferði sem valda atvinnuleysinu eða hvort reynslan af atvinnuleysi orsaki sálrænu vandkvæðin. Þessi deila er kenningarlega og stjórnþálagalega mikilvæg vegna þess að sumir stjórnþálamenn telja að atvinnuleysi sé viljagt vegna lítils metnaðar og lélegs vinnusiðferðis. Þetta hefur mikil áhrif á það hvernig velferðarkerfið tekur á þeim vandamálum sem fylgja atvinnuleysi og hvernig samfélagið bregst við atvinnuleysi og atvinnulausum. Hinsvegar er líklegt og jafnvel líklegra að atvinnulausir falli í vítahring þar sem árangurslaus atvinnuleit leiðir til þunglyndis og lágs sjálfsálits og þar af leiðandi minni metnaðar og minna drifs til atvinnuleitar. Óháð deilum um orsakasamband hafa fjölmargar rannsóknir sýnt fram á að heildarheilsufar atvinnulausra sé marktækt verra en hjá þeim sem eru í vinnu (Burnett, 1994; Petersen og Mortimer, 1994).

Fyrsta augljósa og beina afleiðing atvinnuleysis er minnkun tekna sem leiðir af sér fjárhagslega erfiðleika, svo sem erfiðleika við að borga af skuldum og aborgunum. Þetta getur valdið miklu sálrænu á lagi og fólk neyðist oftar en ekki til að breyta neysluvenjum sínum og fjölskyldunnar, til þess að láta dæmið ganga upp (Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Stefán Ólafsson, 1993). Afleiðingarnar og erfiðleikarnir sem fylgja atvinnuleysinu og fjárhagserfiðleikunum eru samt flestar afar flóknar og magna hvora aðra upp.

1.7.1. Þættir sem hafa áhrif á afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika

Mikilvægt er að nefna þá þætti sem hafa hvað mestu áhrifin á alvarleika afleiðinga atvinnuleysis. Hafa þessir þættir mismikil áhrif en allir eru þeir þó marktækir áhrifaþættir.

1.7.1.1. Lengd atvinnuleysistímabilsins

Stór áhrifaþáttur er lengd atvinnuleysistímabilsins, en afar sterkt neikvætt samband er á milli heilsu og lengd atvinnuleysisins í langflestum rannsóknum. Oft er þó enginn greinilegur munur á heilsu hins atvinnulausa fyrstu vikurnar og jafnvel á hún það til að batna vegna minna vinnaálags. Eftir tveggja mánaða atvinnuleysi fer heilsan hinsvegar að fara á niðurleið og eftir sex mánuði má vænta þess að alvarleg sálræn vandamál fari að birtast. Stuðningur við þessa kenningu hefur meðal annars fundist í íslenskum rannsóknum en í einni þeirra frá 1993 sögðust 62% þeirra sem höfðu verið atvinnulausir í mánuð eða minna ekki fundið til þess að þeir væru að missa sjálfstrauð sitt meðan aðeins 36% þeirra sem höfðu verið atvinnulausir í eitt ár eða lengur gátu sagt það sama (Andrea Jónsdóttir og Stefán Ólafsson, 1993). Mikilvægt er að huga að þeim áhrifum sem atvinnuleysið getur haft á einstaklinga til langs tíma, sér í lagi nú þegar nærrí helmingur allra á atvinnuleysissskrá á Íslandi hafa verið atvinnulausir í sex mánuði eða lengur (Ozasim, Gumplaimer og Lehtinen, 2001; Vinnumálastofnun, 2009j).

1.7.1.2. Atvinnupátttaka, félagsleg tengsl og stétt hins atvinnulausa

Atvinnupátttaka eða skuldbindingin sem einstaklingur sýnir starfinu skiptir miklu máli. Því meiri skuldbinding og atvinnupátttaka, því verri verða afleiðingarnar þegar hann missir vinnuna. Atvinnuleysi hefur mest áhrif á aldurshópinn 30-50 ára og álítið er að útskýringin sé sú að einstaklingar á þessum aldri beri meiri fjárhagslega ábyrgð gagnvart fjölskyldunni heldur en á öðrum aldri. Einnig er álítið að fólk á þessum aldri hafi gisnara félagslegt stuðningsnet, en félagslegur stuðningur er annar þáttur sem hefur áhrif og er talinn lykilatriði hvað varðar andlega heilsu eftir atvinnumissi. Tengsl við félagslega og efnahagslega stétt eru umdeild þar sem efnaðri stéttir virðast hafa betri aðgang að úrræðum en á móti kemur að fordómar gagnvart atvinnuleysi eru

meiri meðal þessara stétta (Ozasim, Gumplaimer og Lehtinen, 2001). Með þessa vitneskju í huga er hægt að beina meiri aðstoð til ákveðinna þjóðfélagsþópa sem eru taldir vera viðkvæmari fyrir atvinnuleysi en aðrir.

1.7.1.3. Ytra umhverfi hins atvinnulausa

Samhengið sem hinn atvinnulausi býr við er einnig afar mikilvægt en á svæðum þar sem atvinnuleysið er meira eru félagslegar afleiðingar þess minni. Þetta er vegna þess að atvinnulausir einstaklingar eru ekki öðruvísi en aðrir í samfélagi þar sem stór hluti þeirra sitja í sama báti og veita hvorum öðrum stuðning. Alvarleiki afleiðinga atvinnuleysisins fer þannig að nokkru eftir ytra umhverfi hins atvinnulausa (Petersen og Mortimer, 1994).

1.7.1.4. Persónuleiki hins atvinnulausa

Persónuleiki hins atvinnulausa hefur mikið að segja en greint hefur verið frá kenningu Warrs um að þeir sem hafa ákveðna og sterka persónuleika séu betur í stakk búin til að kljást við þau vandamál sem fylgja atvinnuleysinu (Petersen og Mortimer, 1994).

1.7.1.5. Almenningsálit

Fordómar frá þjóðfélaginu hafa einnig mikil áhrif en sú upplifun að finna fyrir ásökonum frá öðru fólk vegna atvinnuleysis gerir afleiðingarnar verri. Mikið er um þessa fordóma en í sánskri rannsókn höfðu 62% atvinnulausra upplifað pirring frá öðrum vegna þess að þeir voru atvinnulausir, 75% höfðu fengið niðrandi ummæli um stöðu sína og 30% sögðu fólk hafa forðast sig vegna atvinnuleysis. Helmingur fann fyrir að aðrir álitu þá heimska og 60% fundu fyrir því að þeir voru álitnit latir. 40% sögðu að ekki væri tekið mark á því sem þeir segðu eða gerðu (Petersen og Mortimer, 1994; Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Stefán Ólafsson, 1993).

1.7.2. Líkamlegar afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika

Rannsóknir hafa verið gerðar sérstaklega til þess að mæla líkamlegar afleiðingar atvinnuleysis. Í kringum fyrstu heimstyrjöldina þegar atvinnuleysi varð algengara sýndu rannsóknir meðal annars að atvinnulausir verkamenn voru ekki að forðast erfiða vinnu,

eins og þeir voru sakaðir um, heldur voru þeir ófærir um að sinna henni vegna skorts á hreyfingu og vannæringu. Eftir stuttan vinnutíma hafði þetta ástand þeirra yfirleitt lagast. Fleiri slæm áhrif atvinnuleysis komu fram í vannæringu, tannskemmdum og hjartatruflunum og komu þá frekar fram í börnum. Milli 1921 og 1928 minnkaði meðalnæring, hæð og þyngd barna hlutfallslega séð (Janlert, 1991).

Önnur rannsókn var gerð í byrjun 10. áratugarins á 297 karlkyns byggingarverkamönum í Svíþjóð. Niðurstöður sýndu að atvinnulausir verkamenn höfðu hærri blóðþrýsting en hinir og að hann yrði hærri með lengra atvinnuleysistímabili. Í annarri sænskri rannsókn kom í ljós að atvinnulausir karlmenn höfðu einnig hærra stig kólesteróls og að þeir reyktu frekar og hreyfðu sig minna en þeir sem voru í vinnu. Þetta gæti verið útskýring á því af hverju veikindi og dauðsföll vegna hjarta-og æðasjúkdóma eru algengari hjá atvinnulausum. Auk þess má frekar finna síþreytu, offitu og magasár hjá langtíma atvinnulausum körlum (Burnett, 1994; Janlert, 1991). Í norskri könnun kom í ljós að líkamleg veikindi séu 4-6 sinnum algengari hjá atvinnulausum en öðrum (Ozasim, Gumplaimer og Lehtinen, 2001). Ennfremur dregur mikið úr líkamlegri virkni sem hefur ósjálfrátt áhrif á líkamlega heilsu. Rannsókn sýndi að dögum sem var varið í rúminu voru fimm talsins að meðaltali hjá atvinnulausum en 0.9 hjá þeim sem eru í vinnu. Heimsóknir til læknis voru fimm sinnum fleiri og lyfjataka er tvisvar sinnum meiri hjá atvinnulausum.

Öll þessi minnkandi líkamlega heilsa og virkni er tengd við aukinn kvíða, þunglyndi, líkamleg einkenni, þráhyggjuröskun og minni lífsánægju. Mikil fylgni er þannig milli líkamlegra og sálrænna einkenna. Þeir sem voru undir andlegu álagi og voru þunglyndir og kvíðir reyndu að takast á við vandamálið með því að fara til læknis og þær tegundir líkamseinkenna sem greind voru hjá hinum atvinnulausu bentu til þess að vandamálin væru tímabundin og jafnvel orsökuð vegna andlegs ástands, en þetta voru útbrot á húð, kvef, öndunarerfiðleikar og meltingartruflanir (Linn, Sandifier og Stein, 1985).

Það er því ljóst að mikilvægt er að fylgjast með líkamlegum einkennum hjá atvinnulausum. Í sumum tilfellum er sálræn meðferð meira viðeigandi en læknisfræðileg og er hún jafnvel betur til þess fallinn að meðhöndl a rót vandans frekar en einkenni hans.

Aðrar rannsóknir hafa reynt að finna tengsl milli aukinnar dánartíðni og atvinnuleysis. Í finnskri og danskri rannsókn frá 7. og 8. áratugnum kom í ljós að tengslin voru afar mikil og marktæk og var dánartíðnin allt að 50% hærri hjá hinum atvinnulausu en þeim sem voru í föstu starfi. Þetta átti sérstaklega við slysadauða og ofbeldisdaudauða. Eftir að búið var að stjórna fyrir bakgrunnsbreytum var niðurstaðan sú að hin aukna dánartíðni gæti verið útskýrð með lýðfræðilegum, félagslegum og heilsufarslegum ástæðum og því hafi atvinnuleysi sjálfstæð orsakaáhrif á dánartíðni (Martikainen, 1990; Iversen o.fl., 1987).

1.7.3. Sálfélagslegar afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika

Þau áhrif sem atvinnuleysi og fjárhagserfiðleikar hafa á einstaklinga koma yfirleitt fram andlega. Hér á eftir verður fjallað nánar um þessar afleiðingar.

1.7.3.1. Lyndisraskanir og andlegt álag

Árið 1993 var gerð könnun á högum atvinnulausra og var farið að ósk Samtaka atvinnulausra um að leggja sérstaka áherslu á spurningar um áhrif atvinnuleysis á heilsufar og andlega líðan. Var þetta nýmæli í rannsóknum hér á landi. Alþjóðlegur spurningapakki var í kjölfarið þýddur og yfirfærður. Í ljós kom að mest var kvartað undan stöðugu á lagi en 35% sögðu það meira en venjulega 33% svarenda töldu sig erfitt með svefn fyrir áhyggjum og 28% álitu sig vera óhamingjusamari eða þunglyndari. 26% sögðust hafa misst sjálfstraust, 24% höfðu síður ánægju af daglegum athöfnum og 22% töldu að þeim finnist þeir hafa síður mikilvægu hlutverki að gegna. Jafn stór hópur upplifði höfnunartilfinningu. 15% sögðust vera síður færir um að horfast í augu við erfiðleika og önnur 15% töldu sig eiga verra með að leysa vandamál en venjulega (Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Stefán Ólafsson, 1993).

Í könnun Jackson og Warr kom fram að hluti af afleiðingum atvinnuleysis væri þunglyndi, svefnörðugleikar, pírringur, taugaóstyrkur og tap á sjálfstrausti (Ozasim, Gumplaimer og Lethinen, 2001). Jón Björnsson minntist einnig á bandarískra rannsókn í ávarpi sínu sem hann flutti á ráðstefnu um málefni atvinnulausra árið 1993, og niðurstöður hennar voru að þegar atvinnuleysið hækkaði um 1% fjölgæði fyrstu innlögnum á geðstofnanir um 3,3%, en vitað er að atvinnulausum karlmönnum er

sérstaklega hætt við geðrænum vandamálum (Félagsmálaráðuneytið, 2009; Jón Björnsson, 1994).

Niðurstöður úr rannsókn byggðri á sjálfsmati sem framkvæmd var af Halldóri S. Guðmundssyni (2008) sýndi einnig að karlar áttu oftar en konur erfitt með líðan, hegðun og heildarerfiðleika í kjölfar langtímaatvinnuleysis. Þar áttu þeir helst erfitt með kvíða og þunglyndi, hlédrægni og tilhneigingu til að draga sig í hlé og athygli og einbeitingu.

Margir vilja meina að þunglyndi og lágt sjálfsmat séu einmitt tveir helstu fylgifiskar atvinnuleysis og vill Seligman útskýra það með kenningunni um lært hjálparleysi sem leggur áherslu á að endurteknar árangurslausar tilraunir til þess að leita sér vinnu ásamt þeim vanmætti að búa við efnahagslegan skort umbreytist í stjórnleysistilfinningu af hálfu hins atvinnulausa sem aftur verður að hjálparleysistilfinningu. Þessi tilfinning, segir hann, veldur þunglyndi og lágu sjálfsmati (Paul, 2005). Þunglyndið og vonleysistilfinningin sem fylgir því getur einmitt verið ástæðan fyrir því að þeir sem eru langtímaatvinnulausir eru í 50% meiri hættu á að fremja sjálfsvíg en þeir sem eru í vinnu (Ozasim, Gumplaimer og Lehtinen, 2001). Fleiri rannsóknir benda til þunglyndis, lágs sjálfssálits, félagslegrar einangrunar og höfnunar sem afleiðingar atvinnuleysis (Félagsmálaráðuneyti, 2009; Blekesaune, 2008; Burnett, 1994; Linn, Sandifier og Stein, 1985). Þessar afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika eru alvarlegar og geta haft mikil áhrif á einstaklinginn. Mikilvægt er að starfsmenn heilbrigðis- og vinnumarkaðsstofnana fylgist vel með þessum einkennum hjá atvinnulausum.

1.7.3.2. Félagsleg færni

Félagsleg einangrun er fylgifiskur atvinnuleysis vegna fækkunar á tækifærum til félagslegra samskipta, meðal annars við vinnufélaga. Í kjölfar hennar virðist hinn atvinnulausi einnig missa hæfni til þess að tjá sig og dregur úr félagslegri færni. Enn fremur getur tilfinning fyrir úrræða- og bjargarleysi komið fram hjá hinum atvinnulausa vegna minni efnahagslegra bjarga. Hinn atvinnulausi er því í aukinni hættu á að finna fyrir öryggisleysi og getur það einnig haft mikil áhrif á félagslega færni hans (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

1.7.3.3. Áfengis- og vímuefnaneysla

Vitað er að áfengis- og vímuefnaneysla eykst til muna við atvinnuleysi. Í norrænni rannsókn kom fram að notkun áfengis hjá atvinnulausum var tvívar sinnum meiri en annarra. Atvinnulausir karlmenn drukku allt að tíu sinnum meira áfengi en atvinnulausar konur þrátt fyrir að neyslumynstrið hafi verið svipað hjá báðum kynjum. Einnig fjölgar dauðsföllum af völdum áfengis um 1,9% fyrir hverja prósentuaukningu í atvinnuleysi í Bandaríkjunum. Fleiri rannsóknir hafa staðfest áhrif atvinnuleysis á neyslumynstur áfengis (Félagsmálaráðuneyti, 2009; Halldór S. Guðmundsson, 2008; Jón Björnsson, 1994;; Ólafur Oddur Jónsson, 1994; Janlert, 1991).

1.7.3.4. Árásarhneigð

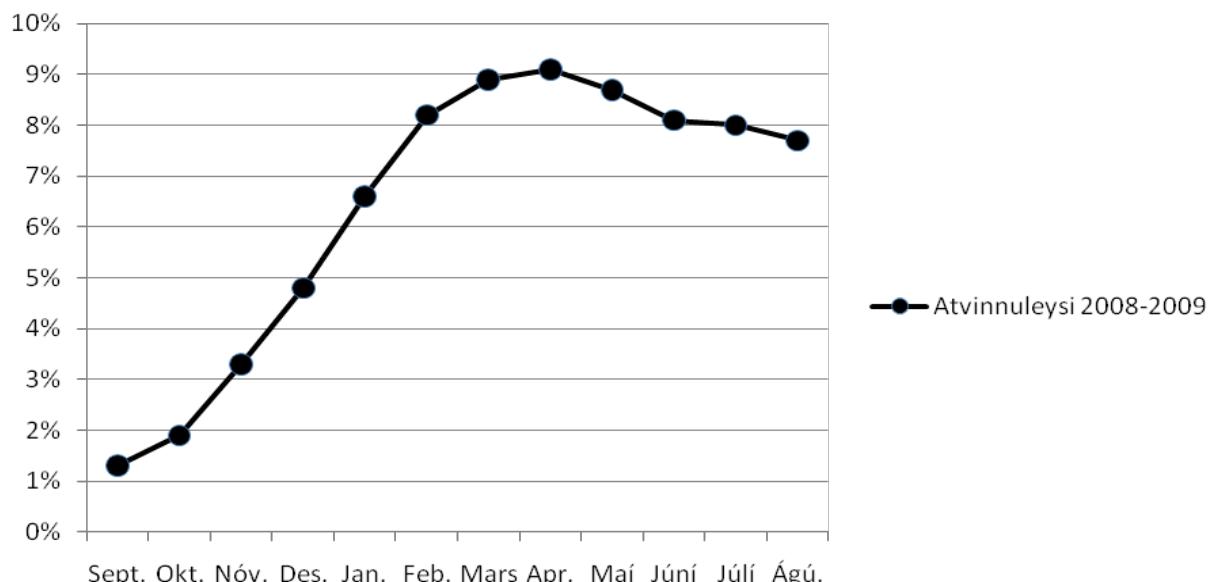
Árásarhneigðin er afar rótgróin karlmennskuímyndinni og getur þannig magnast hjá karlmanni sem þykir að sér vegið, svo sem í kjölfar atvinnuleysis. Hann upplifir sig kannski ekki lengur í hlutverki fyrirvinnunnar og riðlun verður á hlutverkum innan fjölskyldunnar. Konan verður jafnvel eina fyrirvinnan sem gengur í berhögg við meinta ábyrgð karlmannsins á heimilinu. Þó verður að hafa í huga að tímarnir hafa breyst og hlutverk karlmannsins sem fyrirvinnu hefur minnkað með útrás kvenna á vinnumarkað og auknu jafnrétti. En eins og fyrr segir eimir enn af gömlum gildum í þjóðfélaginu og enn er langt í land með að koma á jafnrétti kynjanna (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

1.8. Staðan á vinnumarkaði á Íslandi í dag

Í kjölfar bankahrunsins á haustmánuðum 2008, sem er talin marka upphaf einnar verstu efnahagskreppu á Íslandi í manna minnum, hefur staðan á vinnumarkaði breyst til hins verra. Sem dæmi má nefna að hópuppsagnir voru fjórar talsins í september 2008, og náðu þær til 113 starfsmanna, en strax í október sama ár voru þær 65 talsins og náðu til um 2.960 manns. Fram að því hafði meðalfjöldi hópuppsagna á mánuði allt árið 2008 verið engin og uppí fjórar. Í nóvember 2008 voru fjöldauppsagnir tólf talsins og náðu þær til um 560 manns. Eins og búast mátti við náði langstærsti hluta uppsagnanna til starfsmanna í mannvirkjagerð. Algjört hrún varð í þeim geira á haustmánuðum og nánast ekkert byggt af nýju húsnæði, auk þess sem mikið af nýju

húsnæði er óselt. Annað sem vekur athygli er að stór hluti starfsmannanna sem var sagt upp með hópuppsögnum í október 2008, eða 20% þeirra, voru bankastarfsmenn en það má rekja til gjaldþrots bankanna. Helstu ástæður fyrir uppsögnunum þessa mánuði voru rekstrarerfiðleikar, verkefnaskortur, samdráttur og í október var óvissan framundan einnig tilgreind (Vinnumálastofnun, 2008a; Vinnumálastofnun, 2008b; Vinnumálastofnun 2008c; Vinnumálastofnun 2008d).

Fyrst eftir hrunið jókst atvinnuleysi tiltölulega hægt en tók kipp í október þegar það hækkaði um 40% frá því í september eða sem nemur um 877 manns. Á myndinni hér á eftir gefur að líta þróun atvinnuleysis á Íslandi frá september 2008 til júlí 2009;

Eftir september jókst atvinnuleysið milli mánaða mest frá október til nóvember eða um 75%. Eftir það verður aukningin minni hlutfallslega séð og hægir virkilega á henni svo eitthvað megi telja í mars en þá var aukningin 8,9% frá mánuðinum þar á undan. Í apríl jókst atvinnuleysið um 1,8% miðað við marsmánuð og nemur það um 268 manns. Í maí á þessu ári fer síðan atvinnuleysið fyrst að minnka, en það minnkaði um 1,5% frá því í aprílmánuði eða um sem nemur 219 manns. Er ástæðuna að rekja til árstíðabundinna sveiflna sem Vinnumálastofnun hafði gert ráð fyrir, en atvinnuleysi minnkar ávallt eitthvað yfir sumrin. Í júní minnkar atvinnuleysið aftur um 3,5% eða sem nemur 504 manns, aftur í júlí um 2,4% og í ágúst um 2,7% (Vinnumálastofnun, 2008a; Vinnumálastofnun, 2008e; Vinnumálastofnun, 2008f; Vinnumálastofnun, 2009a; Vinnumálastofnun, 2009c; Vinnumálastofnun, 2009d; Vinnumálastofnun, 2009e;

Vinnumálastofnun, 2009f; Vinnumálastofnun, 2009g; Vinnumálastofnun, 2009h; Vinumálastofnun, 2009i; Vinnumálastofnun, 2009j; Vinnumálastofnun, 2009k).

Þrátt fyrir þessa minnkun er atvinnuleysið á Íslandi 7,7% í ágústmánuði sem telur um 13.387 manns. Á sama tíma árið 2008 var atvinnuleysið 1,2% eða 2.136 manns. Atvinnuleysi meðal karla hefur aukist mun hraðar en meðal kvenna en eins og búast mátti við hafa kynjahlutföllin jafnast frá því í vor vegna skólaloka. Í ágúst 2009 var atvinnuleysið 7,9% meðal karla en 7,5% meðal kvenna. Mesti munurinn á atvinnuleysi eftir kyni var í mars á þessu ári en þá var atvinnuleysi meðal karla 10,3% en meðal kvenna var það 7,2% (Vinnumálastofnun, 2008a; Vinnumálastofnun, 2009e; Vinnumálastofnun 2009k).

Hingað til hefur heildaratvinnuleysið orðið mest í apríl þegar það náði 9,1% eða að meðaltali 14.814 manns, en á sama tíma árið 2008 var það 1% eða að meðaltali 1.717 manns (Vinnumálastofnun, 2009f).

Hvað langtímaatvinnuleysi varðar sagði í svartsýnni skýrslu Vinnumálastofnunar um horfur á vinnumarkaði fyrir árið 2009, að það gæti náð til 20% þeirra sem eru á atvinnuleysisskrá. Í ágústmánuði voru langtímaatvinnulausir hinsvegar orðin 52% af heildarfjölda atvinnulausra (Vinnumálastofnun, 2008a; Vinnumálastofnun, 2009k).

Ljóst er að aldrei hefur verið jafn mikið atvinnuleysi á Íslandi síðan mælingar hófust en eins og áður segir hefur það mælst mest 5% árið 1995 (Halldór S. Guðmundsson, 2008). Íslenska þjóðin stendur því frammi fyrir efnahagslegum erfiðleikum sem ekki er fordæmi fyrir hér á landi.

1.9. Framtíðarhorfur á vinnumarkaði

Í skýrslu Vinnumálastofnunar um horfur á vinnumarkaði á þessu ári er gert ráð fyrir að samdráttur verði mestur í byggingariðnaðinum og tengdum þjónustu- og iðngreinum. Þó megi einnig gera ráð fyrir samdrætti í sjávarútvegi, iðnaði og verslun. Þegar skýrslan var gefin út í desember á síðasta ári höfðu laun verið lækkuð hjá 5.000 manns og gert var ráð fyrir að slíkt hið sama yrði gert hjá 9.000 manns í viðbót á árinu 2009. Yfirvinna átti að minnka hjá 20.000 manns og líklegt var að hún myndi minnka hjá 15.000 manns í viðbót. Þetta gildir frekar um yngra fólk og iðnaðarfólk. Líklegt þótti að starfshlutfall yrði minnkað hjá um 20.000 manns (Vinnumálastofnun, 2008a).

Erfitt er að áætla atvinnuleysi fyrir komandi mánuði og ár vegna mikillar óvissu í

efnahagslífinu, en líklegt er að atvinnuleysið í september 2009 muni minnka lítillega þegar skólafólk fer af vinnumarkaði og verði á bilinu 7,3%-7,8%. Í fyrra var atvinnuleysið 1,3% í ágúst (Vinnumálastofnun, 2009k).

Sérfræðingar eru ekki á sama máli um hvers sé að vænta í íslenskum efnahagi og verður því að bíða og sjá hvað verður.

2. Ofbeldi gegn konum

Ofbeldi gegn konum af völdum maka þeirra er mikil samfélagsleg vá en samkvæmt Alþjóðaheilbrigðisstofnun (WHO) hefur makaofbeldi yfirleitt verið á lista yfir 10 helstu dánarorsakir kvenna. Ofbeldi gegn konum er þannig rótgróið í nútíma samfélagi en margir vilja halda því fram að þar spili ógn feðraveldisins mest inní. Feðraveldið innibær hina gömlu eignarréttarhugmynd um að feður eigi dætur sínar og að karlar eigi konur sínar. Litið er á konur sem annars flokks þegna á eftir karlmönnum. Ef konan fer ekki í einu og öllu eftir vilja og geðþótta mannsins hefur hann sjálfkrafa rétt á því að leggja á hana hendur og berja hana til hlýðni. Ofbeldið geginir þannig hlutverki kúgunartækis. Sterk feðraveldisgildi eru þannig mikill áhættuþáttur fyrir beitingu makaofbeldis, en þau eru enn afar sterk í sumum menningarheimum. Þar er ofbeldi viðurkennd leið til þess að hafa stjórn á konunni og karlinn finnur þá ekki fyrir fordæmingu frá samféluginu sem ýtir enn frekar undir ofbeldisbeitingu. Sumstaðar eru karlar jafnvel hafðir að háði og spotti ef konan þykir hafa töglin og hagldirnar í hjónabandinu (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Feðraveldið setur mark sitt víðsvegar um heiminn og ekki aðeins í formi makaofbeldis. Kúgun kvenna í gegnum aldirnar af völdum karla má til dæmis sjá í sumum Afríkuríkjum þar sem meydómur ungra stúlkna er verðmiði fyrir tilvonandi eiginmenn. „Eignin“ er tryggð með aðgerð á kynfærum þar sem snípurinn er skorinn af og svo er saumað fyrir. Ef konan hefur samræði eða er nauðgað sjást ummerki þess og hún er skemmd vara. Oft er konan höfð jafnsek gerandanum ef henni er nauðgað og þau bæði líflátin. Konan þykir þá hafa svert heiður föður síns. Þetta eru frumstæðar aðferðir í okkar augum og grimmilegar, en þær tíðkast enn þrátt fyrir nýlega löggjöf sem bannar umskurð. Það er vegna þess að tilvonandi eiginmenn þurfa að geta verið vissir um að þeir séu réttmætir feður sona sinna, sem varðveita ættararfinn og nafn hans. Annað dæmi um kúgun kvenna er þegar karlmenn tóku sér eiginkonur. Þeir námu þær á brott, þvinguðu sér upp á þær og eignuðu sér þær. Þetta tíðkaðist allt frá forn-Grikkjum og fram á 15.öld í löndum eins og Englandi. Siðurinn tíðkast enn þann daginn í dag hjá frumstæðum ættbálkum í Filipseyjum og víðar. Þetta er elsta form hjónabanda eins og við þekkjum þau í dag og er mikilvægt dæmi um kúgun kvenna (Brownmiller, 1975).

Vegna þess hve kúgun kvenna og ofbeldi gegn þeim hefur líðst lengi þarf ekki að koma á óvart að vestræn samfélög, sem og önnur, eiga langt í land með að leiðréttu stöðu þeirra og í raun var það ekki fyrr en kennahreyfingar 20.aldarinnar fóru að vekja athygli á stöðu kvenna að einhverjar breytingar fóru að eiga sér stað. Þær komu jafnframt auga á lykilatriði til þess að minnka ofbeldi gegn konum, en það er að samfélagsleg staða kvenna sé ein af meginforsendum ofbeldisins. Hér á Íslandi var opinber umræða um ofbeldi gegn konum afar lítil framanaf síðustu öld og sem dæmi má geta að fyrsta alvöru opinbera umræðan fór ekki fram fyrr en árið 1979 þegar félagsráðgjafadeild Kleppspítala stóð fyrir ráðstefnu um málefnið. Fyrsta íslenska könnunin sem var gerð á ofbeldi gegn konum var framkvæmd sama ár en þá voru niðurstöðurnar byggðar á sjúkraskrám slysavarðstofu Borgarspítalans (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Ef ofbeldi gegn konum á rætur sínar að rekja til feðraveldisins liggur ljóst fyrir að lausnin á vandanum sé að fólk verði að efast um menningarlega viðurkenningu ofbeldisins, að raddir fórnarlambanna þurfi að heyrast til að efla aðra og að kenna eigi börnum að leysa vandamál sín án ofbeldis. Á margan hátt hafa menningarleg gildi fetast í átt að minni ofbeldisbeitingu, þó að enn sé langt í land. Almenningur viðurkennir til dæmis, að ofbeldi sé ekki viðurkennd leið til að leysa úr deilum og flestir trúá því að heimilisofbeldi sé stórt samfélagslegt vandamál. Nýleg kanadísk könnun bendir til þess að 62% úrtaksins trúí að heimilisofbeldi sé stærra vandamál í dag en fyrir áratug og 70% álíta heimilisofbeldi vera glæp. Einnig hefur meirihluti flestra aðspurðra í könnunum ákveðna skoðun á jafnrétti kynjanna og að konur eigi að vera metnar til jafns við karlmenn. Þrátt fyrir það benda rannsóknir einnig til þess að margir einstaklingar beiti maka sína ofbeldi (Michalski, 2004).

Tíðni heimilisofbeldis víða um heim er misjöfn og segir hver rannsókn til um aðra tölu en hin fyrri. Í rannsókn sem byggð var á greiningu gagna úr símakönnuninni *The National Violence Against Women Survey*, sem framkvæmd var í öllum ríkjum Bandaríkjanna árin 1995-96, kom í ljós að 20% kvenna höfðu upplifað einhvers konar ofbeldi af hendi maka síns. Rannsókn sem framkvæmd var árið 2000 í New York-fylki sýndi enn hærri tölur en 35% kennanna sögðu að maki þeirra hefði einhvern tímann beitt sig ofbeldi. Í Noregi sýndi fyrsta landdekkandi rannsóknin á heimilisofbeldi að 26,8% kennanna í úrtakinu höfðu einhvern tímann verið beittar ofbeldi af núverandi

eða fyrrverandi maka sínum (Nerøien og Schei, 2008; Macmillan og Kruttschnitt, 2005; Worden og Carlson, 2005). Þetta eru aðeins örfáar af þeim tölum sem rannsóknir hafa gefið okkur en vert er að veita athygli að því að þær eru allar á svipuðu róli sem gefur okkur ákveðna vísbendingu um áreiðanleika þeirra.

2.1. Skilgreiningar á heimilisofbeldi

Margar skilgreiningar hafa litið dagsins ljós sem leitast við að segja til um hvað flokkast sem heimilisofbeldi og hvað geri það ekki. Það sem langflest skilgreiningarnar eiga þó sameiginlegt er að ofbeldið gegnir stjórnunar- eða kúgunarhlutverki og að ofbeldið er stigvaxandi ferli en ekki eitt einangrað atvik. Skilgreining Samtaka um Kvennaathvarf á Íslandi er svohljóðandi: „Heimilisofbeldi er þegar einn fjölskyldumeðlimur kúgar annan í skjóli friðhelgi heimilisins og tilfinningarlegrar-, félagslegrar- og fjárhagslegrar bindingar” (Samtök um kvennaathvarf, e.d.).

Sameinuðu þjóðirnar skilgreina heimilisofbeldi hinsvegar sem „ofbeldi á grundvelli kynferðis sem leiðir til, eða gæti leitt til, líkamlegs, kynferðislegs eða sálræns skaða eða þjáningu kvenna, einnig hótun um slíkt, þvingun eða handahófskennda sviptingu frelsis, bæði í einkalífi og á opinberum vettvangi” (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Þegar litið er á þessar skilgreiningar eru þær afar svipaðar og þær gefa okkur einnig mynd af því hvað heimilisofbeldi er. Ljóst er að kúgun er stór þáttur sem einkennir heimilisofbeldi og það sker það úr frá annarskonar ofbeldi.

2.2 Mismunandi birtingarmyndir heimilisofbeldis

Mikilvægt er að gera greinarmun milli ofbeldis sem stjórnunar- og kúgunartæki, eins og það er innan feðraveldisins og annarskonar makaofbeldis. Í bók Ingólfss Gíslasonar (2008) er talað um tvær meginategundir ofbeldis í nánum samböndum; feðraveldisofbeldið og hinsvegar makaofbeldið. Þrátt fyrir að í báðum tilvikum sé um að ræða ofbeldi eru hugmyndirnar og tilgangurinn bak við það afar mismunandi og hefur það áhrif á alvarleika þess, tíðni og stigmögnun. Um makaofbeldi er að ræða þegar rifrildi pars fer úr böndunum. Jafnmikil tilhneiting er þá hjá báðum aðilum til þess að grípa til ofbeldis til þess að fá vilja sínum framengt þá og þegar. Ofbeldið er ekki notað sem kúgunartæki og ofbeldið er oftar en ekki einangrað tilvik frekar en langt

og stigvaxandi ferli. Ofbeldi feðraveldisins er hinsvegar einhliða kúgunartæki og er mun alvarlegra hvað varðar afleiðingar, tíðni atvikanna og stigmögnun.

Heimilisofbeldi feðraveldisins má enn frekar skipta í fjórar gerðir, en þær eru; líkamlegt heimilisofbeldi, andlegt ofbeldi, kynferðislegt ofbeldi og fjárhagslegt ofbeldi. Aðeins nýlega er þó farið að vísa til fjárhagslegs ofbeldis út af fyrir sig og enn eru margir sem vilja frekar flokka það með andlega ofbeldinu (Ingólfur V. Gíslason).

2.2.1. Líkamlegt ofbeldi

Líkamlegt ofbeldi er líklega það greinilegasta af flokkunum og það sem kemur oftast upp í huga fólks þegar talað er um heimilisofbeldi. Líkamlegt ofbeldi í nánum samböndum getur tekið á sig ýmsar myndir en Ingólfur V. Gíslason (2008) minnist, meðal annars, á að konan er hrist, slegin með flötum lófa, kýld, bitin, klóruð, brennd, bundin, svelt, kæfð, barin með hlutum og jafnvel dreppin. Margar aðrar birtingarmyndir líkamlegs ofbeldis fyrirfinnast og er þetta aðeins lítt hluti þeirra aðferða sem notaðar eru við beitingu þess.

2.2.2. Andlegt ofbeldi

Erfiðara hefur verið að skilgreina þessa tegund ofbeldis. Það sem flestar þessar skilgreiningar eiga þó sameiginlegt er að andlegt ofbeldi felur í sér „niðurlægjandi hegðun sem hefur það að markmiði að ná stjórn á eða völdum yfir maka eða leiðir til slíkra yfírráða” (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Það sem er mikilvægt að muna hér er að ekki er um gagnkvæmni að ræða, þessi hegðun kemur aðeins fram hjá einum aðila sambandsins. Rannsóknir sýna að konur sem eru beittar líkamlegu ofbeldi eru nærri undantekningarálaust beittar andlegu ofbeldi. Meðal þess sem einkenir andlegt ofbeldi eru niðurlægjandi athugasemdir, ógnanir eða hótanir, mikið og stöðugt eftirlit með hinum aðilanum, ásakanir um geðveiki, þvinganir til ákveðinna athafna, sífelld gagnrýni, öfgafull afbrýðissemi og lítið gert úr upplifunum makans (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.2.3. Kynferðislegt ofbeldi

Kynferðislegt ofbeldi í nánum samböndum hefur verið óþekkt í langan tíma enda hefur það framanaf verið álitinn sjálfsagður réttur karlmannsins að njóta samræðis við konu sína. Í dag er „nauðgun innan hjónabands” þó vel þekkt fyrirbæri. Ingólfur V. Gíslason (2008) segir að kynferðislegt ofbeldi geti meðal annars verið þvingun til kynlífis, kynferðislegar svívirðingar, konunni neitað um öruggt kynlíf, konan þvinguð til vændis, hún þvinguð til að horfa á klám eða til að taka þátt í klámframleiðslu, konan viljandi smituð af kynsjúkdómum, hindrun brjóstlagjafar eða óviðeigandi kynferðislegt tal maka um þær sjálfar, systur þeirra eða vinkonur.

2.2.4. Fjárhagslegt ofbeldi

Fjárhagslegt ofbeldi birtist meðal annars í því að konunni er bannað að afla sér tekna, grafið er undan möguleikum hennar á vinnumarkaði eða í námi, konunni er neitað um peninga eða peningar eru naumt skammtaðir, konan er krafín skýringa á hverjum eyddum eyri, makinn stundar óhófleg fjárhættuspil, reikningar eru ekki greiddir eða skuldir eru skráðar á konuna og henni hótað að þær falli á hana ef hún yfirgefur sambandið (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3. Áhættubættir fyrir heimilisofbeldi

Erfitt er að einangra einn skýringarþátt frá öðrum fyrir makaofbeldi. Allir áhættubættir tengjast beint eða óbeint og flókið samspil þarf að koma til. Ofbeldi kemur ekki fyrir hjá hverjum sem, fyrir hverja sem er og undir hvaða kringumstæðum sem. Þrátt fyrir að allir áhættubættir séu til staðar er því alls ekki sjálfgefið að ofbeldi sé beitt í viðkomandi sambandi. Þeir sem beita konur sínar ofbeldi, gera það jafnframt ekki við hvaða kringumstæður sem er. Þeir gera það við sumar kringumstæður en ekki við aðrar. Því er mikilvægt að leita að og bera kennsl á þætti sem hafa áhrif á það hvort ofbeldi verði beitt eða ekki (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Michalski (2004) hefur fjallað um kenningu Blacks en sú kenning gerir tilraun til að útskýra af hverju karlmenn beita konur sínar ofbeldi og hefur kenning hans vakið nokkra athygli. Samkvæmt kenningu Blacks er heimilisofbeldi talin ein af fimm mögulegum aðferðum til þess að kljást við vandamál og deilur. Þessar aðferðir eru; forðun, umburðarlyndi, að sættast, semja og sjálfshjálp. Black álítur að ofbeldi sé

einfaldlega ein birtingarmynd sjálfshjálpar sem felur í sér að láta ofbeldi ganga yfir einhvern annan án samþykkis. Maðurinn reynir þannig að láta sér líða betur með því að beita ofbeldi (Michalski, 2004).

Eins og fyrr segir er erfitt að útskýra ofbeldi í nánum samböndum og í raun er það ekki hægt, aðeins er hægt að leita að og bera kennsl á mögulegar skýringar.

2.3.1. Samfélagslegir áhættuþættir

Samfélagslega séð er stríð einn áhættuþáttur en í stríðum eru konur og börn oft stór hluti fórnarlamba. Meirihluti hermanna eru vopnaðir karlmenn og mikið er gert út á karlmennskuímyndina í stríðsundirbúningum. Í stríðum þar sem morðum fjölgar og ofbeldi eykst, eru konur þannig berskjálðaðri og eiga frekar undir högg að sækja. Annar þáttur tekur til alþjóðastofnana en þar hafa konur einnig legið undir höggi. Afar fáar konur gegna þýðingarmiklum stöðum í stjórn eða formennsku helstu stofnana heims og því eru hagsmunir kvenna oft virtir að vettugi (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Kynjahlutverk er mikilvægur áhættuþáttur en hin almenna samfélagslega tenging karlmennskunnar við árásarhneigð og yfirráð ýta undir beitingu ofbeldis. Átök í sambandinu hafa einnig sitt að segja en þegar mikil streita og spenna eru viðvarandi í nánum samböndum er líklegra að spennan brjótist út í ofbeldi. Rannsóknir sýna að þar sem ofbeldi þrífst í nánum samböndum séu samskipti parsins frekar með niðurlægjandi eða árásargjörnum tónum. Það eru þó karlarnir sem eiga yfirleitt frumkvæðið að þessum neikvæðu samskiptum. Annar stór skýringarþáttur fyrir því að ofbeldi þrífst í nánum samböndum eru útleiðir konunnar úr viðkomandi sambandi, en því betri bjargin og flóttaleiðir sem konan hefur, því auðveldara á hún með að yfirgefa sambandið (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3.2. Áhættuþættir hjá konum

Áhættuþættir kvennanna virðast allir eiga það sameiginlegt að þeir gera þær viðkvæmari í samfélagslegum skilningi svo að þær eiga frekar undir högg að sækja (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Hér á eftir verða nefndir þeir helstu.

2.3.2.1. Ofbeldi á æskuheimili

Ofbeldi á æskuheimili konunnar virðist hafa fylgni við ofbeldi í nánu sambandi á fullorðinsárum en ástæðan er líklegast sú að konan hefur þá lært að ofbeldi sé viðurkennd aðferð til að leysa úr deilum og hún umber ofbeldið mun frekar en kona sem ekki hefur verið beitt eða orðið vitni að ofbeldi á æskuheimili (Ingólfur V. Gíslason, 2008)

2.3.2.2. Félagsleg einangrun

Félagsleg einangrun er mikilvægur áhættubáttur hann getur valdið því að konan á erfiðara með að leita sér hjálpar og félagslegt stuðningsnet hennar er gisnara, sem gerir það að verkum að aðrir eiga erfiðara með að grípa inní. Þar af leiðandi er mun líklegra að karlinn komist upp með ofbeldið sem ýtir undir beitingu þess. Oft er þessi félagslega einangrun jafnframt tilkomin vegna áhrifa og kúgunar karlsins (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3.2.3. Áfengis- og vímuefnaneysla

Neysla áfengis- og vímuefna er áhættubáttur en rannsóknir hafa sýnt að 40-50% bolenda eru undir áhrifum áfengis þegar þær eru beittar ofbeldi. Þó verður að hafa í huga að erfitt er að skera úr um orsakasamband en neyslan gæti einmitt stafað af ofbeldinu. Sem dæmi má nefna niðurstöður úr könnun Dóms- og kirkjumálaráðuneytisins frá árinu 1997 en þar viðurkenndu 23% þeirra kvenna sem höfðu verið beittar ofbeldi, að þær hefðu neytt áfengis í því skyni að jafna sig eftir ofbeldi og 20% höfðu notað lyf í sama tilgangi. Af þessum 23% höfðu 14% notað áfengi eða vímuefni ítrekað í því skyni að lækna alvarleg sálræn einkenni. Rannsóknir hafa sýnt að einstaklingar sem nota áfengi á þann hátt eru í meiri hættu á áfengissýki (Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, 1997)

2.3.2.4. Konur af erlendi bergi

Konur sem eru af erlendu bergi brotnar og þurfa að flytja frá heimalandi sínu eiga undir högg að sækja í hinu nýja landi hvað varðar heimilisofbeldi. Þetta er vegna þess að þessar konur eru í mestri hættu á að vera félagslega einangraðar, enda eiga þær

sjaldan fjölskyldu, ættingja, vini og félagslegt stuðningsnet eins og í heimalandi sínu. Þannig mætti benda á að erlendar konur voru 47% þeirra kvenna sem dvöldust í Kvennaathvarfinu árið 2007 (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3.2.5. Heilsufar konunnar

Varðandi heilsufar konunnar sem áhættuþátt má nefna meðgöngu en breskar rannsóknir sýna að 30% ofbeldis hefjist þegar konan er ólétt. Konur sem eiga við líkamleg eða geðræn vandamál að stríða liggja jafnframt bersýnilega undir höggi. Fatlaðar konur eru í sérstökum áhættuflokki í þeim skilningi að oft eru þær ekki færar um að vera einar á báti eða yfirgefa manninn. Þær eru frekar félagslega einangraðar og eiga erfiðara með að verja sig. Náskylt þessu vandamáli er sá áhættuþáttur að vera ósýnileg öðrum, vera varnarlaus og háður gerandanum (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Thomas o.fl., 2008).

2.3.2.6. Aðrir áhættuþættir

Aðrir áhættuþættir sem vert er að nefna er til dæmis aldur konunnar, en því yngri sem konurnar eru því meiri líkur eru á ofbeldi. Einnig verður ákveðið áhættutímabil eftir að konan hefur ákveðið að yfirgefa maka sinn (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Macmillan og Kruttschnitt, 2005).

2.3.3. Áhættuþættir hjá gerendum

Hvað gerendurna varðar hafa einnig fundist afgerandi áhættuþættir er einkenna þá. Margir þeirra eiga einnig við um konur.

2.3.3.1. Lyndisraskanir og andlegt álag

Karlmann sem beita ofbeldi í nánum samböndum eru líklegri til að sýna frekari einkenni geðraskana, svo sem þunglyndi, lítið sjálfssálit og árásarhneigð. Úrræða- og bjargarleysi og álag eru einnig áhættuþættir (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3.3.2. Ofbeldi á æskuheimili

Að upplifa ofbeldi á æskuheimili er stór áhættuþáttur en karlmaðurinn hefur þá lært hvernig koma skuli fram við konur út frá upplifun sinni og ef hann hefur sjálfur verið beittur ofbeldi hefur hann öðlast þann skilning að ofbeldi sé eina leiðin til að leysa hverskonar ágreining. Nátengt þessum áhættuþætti er hvort maðurinn hefur upplifað líkamsrefsingar eða umhyggjuskort í æsku (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3.3.3. Félagsleg færni

Félagsleg færni, sjálfsöryggi og hæfni til þess að tjá sig skiptir einnig máli en margt bendir til þess að ofbeldisfullir eiginmenn eigi í meiri erfiðleikum með sjálfsöryggi en aðrir (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3.3.4. Áfengis- og vímuefnaneysla

Neysla áfengis og vímuefna hefur sterka fylgni við að beita maka sinn ofbeldi en rannsóknir hafa sýnt að 70-80% gerenda eru undir áhrifum þegar þeir fremja ofbeldisverknaðinn. Áhugavert er að sveiflur í vikulegri neyslu áfengis fylgja samhliða sveiflum í tilkynningum til lögreglu um ofbeldisbrot, sem gefur vísrendingu um hversu stórt hlutverk neysla spilar í beitingu ofbeldis. Þó verður að hafa hugfast að hér er einnig erfitt að greina orsakasambandið en margir nota áfengið einungis sem afsökun og réttlætingu fyrir gjörðum sínum (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.3.3.5. Aðrir áhættuþættir

Aldur er áhættuþáttur hjá körlum, líkt og hjá konum en því eldri sem þeir eru, því minni líkur eru á að þeir beiti ofbeldi.

Líffræðilegir þættir, svo sem afbrigðilegt magn testósteróns eða serotoninins getur haft áhrif á árásarhneigð, sem og viðhorf til ofbeldis og til kvenna. Annað sem einkennir ofbeldisfulla eiginmenn eru óraunsæjar væntingar til sambandsins og hafa þeir tilhneigingu til að grípa til ofbeldis séu væntingar þeirra ekki uppfylltar. Margir þeirra verða afbrýðissamir en afbrýðissemín tengist einmitt væntingum og viðhorfum til hegðunar konunnar. Í einu úrtaki sögðu 62% íslenskra kvenna ástæðu ofbeldisins vera afbrýðissemi og 30,4% sögðu ástæðuna vera skilnað eða ósk um skilnað. Ef vandi

er í sambandi karlsins og konunnar liggur hún því frekar við höggi. Einnig er misjafnt hvernig ofbeldisfullur maður leggur mat á ástæður eigin ofbeldis, en ef hann kennir konunni eða áfengi um frekar en sjálfum sér á hann þar af leiðandi mun auðveldara með að beita ofbeldinu. (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, 1997).

2.4. Heimilisofbeldi á Íslandi

Nokkrar víðtækjar rannsóknir hafa verið gerðar hér á Íslandi sem gefa mynd af ástandinu. Einnig hafa gögn verið greind, til að mynda frá Kvennaathvarfinu á Íslandi. Gert verður grein fyrir fjórum helstu íslensku rannsóknunum hér á eftir.

2.4.1. Könnun Dóms- og kirkjumálaráðuneytisins 1996

Ein stærsta íslenska rannsóknin er könnun sem Dóms- og kirkjumálaráðneyti lét gera árið 1996 að tilskipan frá Alþingi. Tilgangurinn var að fá yfirlit yfir stöðuna í því yfirskyni að leita leiða til úrbóta. Í apríl 1996 var hringt í 3.000 Íslendinga á aldrinum 18-65 ára og fyrir lagðar 26 spurningar sem flestar fjölluðu um líkamlegt ofbeldi. Niðurstöðurnar sýndu að 1,3% kvenna og 0,8% karla hafði orðið fyrir ofbeldi af völdum maka síðastliðna 12 mánuði. 54% kvennanna höfðu verið beittar grófu ofbeldi en 38% karlanna. Í takt við aðrar rannsóknir víða um heim voru karlar mun líklegrir til að verða fyrir ofbeldi almennt. Konur eru hinsvegar í mun meiri hættu á að verða fyrir því í nánum samböndum. Þegar spurt var um ofbeldi frá 18 ára aldri hækkaði talan töluvert en þá sögðu 14% kvennanna að þær hefðu orðið fyrir ofbeldi af hendi núverandi eða fyrrverandi maka frá þeim aldri. Hið sama átti hinsvegar aðeins við um 4% karlanna. Ef við tökum þessar tölur og miðum við að Afbrotavarnarráð Svíþjóðar telji að 4-5 sinnum fleiri konur verði fyrir ofbeldi en tilkynningar til lögreglu segja til um er hægt að reikna út að um 0,5-2% íslenskra kvenna verði fyrir ofbeldi í nánu sambandi árlega (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Þegar miðað var við sambærilega könnun frá Danmörku kom í ljós að aðeins hærra hlutfall íslenskra kvenna hafði orðið fyrir ofbeldi en danskar konur urðu þó frekar fyrir grófara ofbeldi. Í skýrslu dóms- og kirkjumálaráðuneytisins voru enn fremur fleiri tölfræðilegar upplýsingar. Fjallað var um niðurstöður rýni í gögn slysavarðeilda Borgarspítalans frá árinu 1979 en það var fyrsta tilraunin til þess að

varpa ljósi á vandann hér á landi. Í ljós kom að 42% þeirra kvenna sem leituðu til slysadeildarinnar höfðu orðið fyrir ofbeldisáverkum inni á heimili. Jafnframt kom fram að á tímabilinu 1920-1991 höfðu 10 konur látið lífið af völdum fyrrverandi eða þáverandi unnusta (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Dóms-og kirkjumálaráðuneytið, 1997).

2.4.2. Rýni í gögn Kvennaathvarfsins á Íslandi 1995-2000

Ekki má gleyma rýni í gögn Kvennaathvarfsins á Íslandi en niðurstöðurnar voru áhugaverðar þrátt fyrir að fara verði varlega í að túlka þær, þar sem rannsókn hefur leitt í ljós að aðeins 14,3% þeirra kvenna sem verða fyrir heimilisofbeldi leiti þangað og sá hópur er jafnframt langt frá því að vera þversnið þjóðarinnar. Þær komu- og viðtalsskýrslur sem rannsóknin notaðist við voru teknar af 1231 konu sem komu í Kvennaathvarfið á árunum 1995-2000 og innihéldu þær mikilvægar upplýsingar um þær sjálfar, börn þeirra og ofbeldismennina (Áslaug Einarsdóttir og Guðmundur Á. Skarphéðinsson, 2001).

Hvað varðar ástæðu fyrir komu í athvarfið er andlegt ofbeldi helsta skýringin í 75% tilfella, næst kemur líkamlegt ofbeldi í um 50% tilvika en kynferðislegt ofbeldi er ástæðan í 12% tilvika. Aldur kvennanna var á bilinu 25-44 ára en það voru þó fleiri yngri konur en eldri sem leituðu sér hjálpar. Flestar konurnar voru í óvígðri sambúð frekar en giftar eða fráskildar. Kynferðislega ofbeldið viðgekkst hins vegar frekar í hjónaböndum. Þær konur sem höfðu slitið samvistum eða voru fráskildar nefndu oftar ofsóknir sem ástæðu. Konur sem sóttu til athvarfsins voru oftar utan vinnumarkaðar en aðrar íslenskar konur og þær voru enn fremur minna menntaðar og með lægri tekjur. Konurnar sem voru í úrtakinu komu ýmist í viðtöl eða til að dveljast þar og gögnin sýna að þær sem koma aðeins í viðtöl gátu einnig sótt stuðning annarsstaðar frá. Breytingar voru á hlutföllum viðtala og dvalar á þessu tímabili en smám saman fóru fleiri konur að koma aðeins í viðtöl, frekar en til að dveljast þar. Athyglisvert er að stór hluti þeirra kvenna sem komu til að dveljast eru af erlendu bergi brotnar eða samtals 14% þeirra kvenna sem leita til athvarfsins. 75% þeirra fá dvöl í athvarfinu. Þetta styður þá kenningu að erlendar konur séu í sérstökum áhættuhópi hvað varðar ofbeldi í nánum samböndum vegna skorts á félagslegu stuðningsneti. Ennfremur sýna rannsóknir að íslenskar konur sækja frekar til fjölskyldu eða vina ef þær þurfa að yfirgefa heimilið

vegna ofbeldis (Ingólfur V. Gíslason 2008; Áslaug Einarsdóttir og Guðmundur Á. Skarphéðinsson, 2001).

Þegar kom að gerendunum kom í ljós að 90% þeirra voru núverandi eða fyrrverandi makar. Yngri menn með minni menntun eru líklegri til að beita maka sinn líkamlegu ofbeldi, hinsvegar eru eldri menn með meiri menntun líklegri til þess að beita andlegu ofbeldi. Yngri menn eru jafnframt líklegri til að beita kynferðislegu ofbeldi en síðan minnka líkurnar með aldri og hækka aftur hjá miðaldra mönnum. Þriðjungur gerandanna í úrtakinu höfðu áður verið kærðir eða dæmdir fyrir ofbeldisglæp. Því er hægt að álykta að þeir menn sem beita ofbeldi eru afar líklegir til þess að beita því aftur (Áslaug Einarsdóttir og Guðmundur Á. Skarphéðinsson, 2001).

2.4.3. Könnun RBF 2008

Önnur rannsókn á heimilisofbeldi var gerð á Íslandi árið 2008 en það var félags- og tryggingamálaráðuneytið sem fól Rannsóknarsetri í barna- og fjölskylduvernd að sjá um framkvæmd hennar. Gerð var símakönnun úr 3.000 manna úrtaki meðal kvenna af öllu landinu á aldrinum 18-80 ára (Félags- og tryggingarmálaráðuneytið, e.d.).

Um 22% kvenna hafa, samkvæmt þeirri könnun, orðið fyrir ofbeldi í nánu sambandi á æviskeiðinu og 1,6% sögðust hafa upplifað það á síðastliðnum 12 mánuðum, en það gera um 1800 konur. 26% þeirra kvenna sem höfðu upplifað ofbeldi á æviskeiðinu sögðu að við síðasta ofbeldisatvik hefðu þær verið í lífshættu og 41% sögðu að sér hefði verið unnið líkamlegt mein. Ofbeldið er því í mörgum tilvikum afar alvarlegt. Um 5% allra kvenna sem urðu fyrir ofbeldi í nánu sambandi voru óléttar þegar síðasta ofbeldisatvikið átti sér stað.

Samanburður við íslensku ofbeldisrannsóknina frá 1996 sýnir að hlutfallslega fleiri konur greina nú frá því að hafa verið beittar líkamlegu ofbeldi um ævina. Bæði árin höfðu hlutfallslega álíka margar konur verið beittar líkamlegu ofbeldi á síðustu 12 mánuðum, en svo virðist sem dregið hafi úr grófu líkamlegu ofbeldi frá árinu 1996. Niðurstöðurnar sýna einnig að konur á öllum aldri hafa verið beittar ofbeldi. Þó eru konur á aldrinum 18-24 ára líklegri til að hafa orðið fyrir ofbeldi en þær sem eldri eru. Munur er eftir menntun þar sem konur sem höfðu lokið háskólaprófi höfðu í mun minna mæli verið beittar grófu líkamlegu ofbeldi og kynferðislegu ofbeldi. Fráskildar

konur eru stærsti einsleiti hópurinn sem greinir frá því að þær hafi verið beittar ofbeldi (Félags- og tryggingarmálaráðuneytið, e.d.).

2.4.4. Rannsókn Ernu Kolbrúnu Svavarsdóttir og Brynju Örlygsdóttir 2009

Nýjasta rannsóknin sem ætlað er að mæla umfang ofbeldi gegn konum í nánum samböndum á Íslandi var framkvæmd á árunum 2005-2009 af Ernu Kolbrúnu Svavarsdóttur og Brynju Örlygsdóttur, en þær eru báðar með doktorsgráðu í hjúkrunarfæði. Kom í ljós að tæplega fjórðungur íslenska kvenna, sem annaðhvort eru í sambúð eða giftar, hafa orðið fyrir ofbeldi af hendi maka síns. Úrtak rannsóknarinnar voru 3.000 konur. Helsti galli rannsóknarinnar var þó lágt svarhlutfall. Meðalaldur giftra kvenna var 47 ár en meðalaldur kvenna í sambúð voru 35 ár. Flestar kvennanna voru í fullu starfi og áttu eitt til 3 börn að meðaltali. Algengast var að konur hefðu orðið fyrir andlegu ofbeldi en 18,2% kvennanna höfðu upplifað það, 3,3% höfðu orðið fyrir líkamlegu ofbeldi en 1,3% fyrir kynferðislegu (Erna Kolbrún Svavarsdóttir og Brynja Örlygsdóttir, 2009; mbl.is, 2009b). Því er ljóst af þessari rannsókn, að andlegt ofbeldi er algengasta tegund ofbeldis beitt gegn íslenskum konum. Þetta vekur áhyggjur en rannsóknir sýna að þetta er sú tegund heimilisofbeldis sem erfiðast er að eiga við, sérstaklega vegna þess að lítið er um að það sé kært vegna þess að það er ekki eins sjáanlegt og áþreifanlegt, ólíkt líkamlegu ofbeldi (Áslaug Einarsdóttir og Guðmundur Á. Skarphéðinsson, 2001).

2.5. Afleiðingar heimilisofbeldis

Heimilisofbeldi skilur eftir sig mikil og djúp ör, bæði á líkama og sál. Hér verður þó aðallega fjallað á sálrænar afleiðingar.

Ingólfur V. Gíslason (2008) segir helstu sálrænu afleiðingar heimilisofbeldi vera áfallastreita, þunglyndi, lágt sjálfsálit, minnkaðir hæfileikar til vandamálalausna, minnkaðir hæfileikar til að takast á við mismunandi aðstæður og skerðing á vitsmunalegri starfsemi.

Áfallastreita eða Post-traumatic stress disorder (PTSD) er ein af alvarlegustu afleiðingum heimilisofbeldis. Meðal einkenna röskunarinnar eru endurupplifanir áfallsins, svo sem að upplifa endurteknar og truflandi minningar áfallsins, endurteknir

og truflandi draumar sem tengjast áfallinu, sterk tilfinning um að áfallið sé að gerast aftur og endurupplifun áfallsins í gegnum ofskynjanir. Einnig eru upplifun á sterkum eða líkamlegum viðbrögðum þegar minningar um áfallið koma upp, svo sem hugsanir, lykt, hljóð og dagsetningar. Annað sterkt einkenni er að fórnarlambið reynir að forðast hugsanir, tilfinningar eða samskipti sem tengjast áfallinu eða að forðast athafnir, staði eða fólk sem minnir á áfallið. Fórnarlömb eiga til að hliðra við atburðunum svo að þau eiga erfitt með að rifja atburðinn upp, þau einangra sig frá öðru fólk og þau upplifa tilfinningadoða. Líkamleg spenna verður viðvarandi eftir áfallið sem ekki voru til staðar fyrir, sem kemur meðal annars fram í svefnerfiðleikum, pirringi og reiðikostum, einbeitingarerfiðleikum, að vera stöðugt á varðbergi og að bregðast skjótt við einhverju óvæntu í umhverfinu (Ragna Björg Guðbrandsdóttir, 2008).

Öll þessi einkenni fela í sér óstöðugleika og truflun á daglegum venjum eins og vinnu, skóla og samskiptum við fjölskyldu og vini (Ragna Björg Guðbrandsdóttir, 2008).

Í skýrslu Dóms-og kirkjumálaráðuneytisins frá árinu 1997 kom fram að 85% kvennanna töldu sig vera varkárari eða meðvitaðri, 40% þeirra fengu kvíðaköst, 40% áttu erfitt með að tengjast öðrum tilfinningalega, 38% sögðust vera reiðar, 33% sögðu sjálfstraust sitt hafa minnkað, 31% áttu erfitt með svefn, 29% þeirra voru hrædd um börn sín, 28% töldu sig vera þunglyndar, önnur 28% skömmuðust sín, 26% sögðust vera afar óttaslegnar og 25% sögðust einnig finna fyrir samviskubiti. Eins og sjá má koma mörg einkennin heim og saman við áfallastreituröskun og geta því valdið alvarlegum afleiðingum.

Hvað líkamleg einkenni varðar hafa rannsóknir sýnt að konur sem verða fyrir heimilisofbeldi eru líklegri til að þjást af mígreni, sykursýki, kynsjúkdómum og leghálskrabbameini, fyrir utan hina augljósu áverka sem hljótast af ofbeldinu. Heimilisofbeldið getur einnig aukið á einkenni sjúkdóma eða veikinda sem konan hafði fyrir ofbeldið en rannsókn á krabbameinssjúklingum sýndi að sjúklingar sem höfðu orðið fyrir ofbeldi af höndum maka síns voru líklegri til að greinast seinna en aðrir og því var krabbameinið orðið þróaðra og hættulegra. Möguleg ástæða er fyrrnefnd félagsleg einangrun sem er afleiðing heimilisofbeldis en margir ofbeldismenn meina konum sínum að stíga út fyrir hússins dyr, jafnvel í þeim tilgangi að fara til læknis (Thomas o.fl., 2008).

Í nýjustu rannsókninni sem gerð var hér á Íslandi kom í ljós að 7% giftra kvenna og 9% kvenna í sambúð sem orðið hafa fyrir ofbeldi af hendi maka síns, þjást af þunglyndi og 4% þeirra eiga við átröskunarvandamál að stríða (mbl.is, 2009b).

Afleiðingar heimilisofbeldis geta þannig verið mjög alvarlegar sem gerir heimilisofbeldi að mikilli samfélagslegri vá.

2.6. Heimilisofbeldi og börn

Ofbeldi á heimilum hefur afar mikil áhrif á börn, hvort sem þau verða fyrir því eða ekki. Rannsóknir hafa sýnt að milli 25-70% barna frá ofbeldisheimilum sýni hegðunarvandkvæði miðað við 10-20% barna sem ekki búa við ofbeldisheimili (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Ljóst er að sú reynsla að alast upp á ofbeldisheimili setur mark sitt á barnið allt þess líf. Ingólfur V. Gíslason (2008) vill skipta afleiðingum fyrir börn í þrjá flokka. Fyrsti flokkurinn varðar hegðun og tilfinningavirkni. Börn sem hafa upplifað ofbeldi þjást frekar af angist, þunglyndi, lágu sjálfssáliti og svefntruflunum. Það sem er þó kannski mest sláandi er að talið er að um 56% þessara barna þjáist af áfallastreituröskun. Ótti, skelfing, sektarkennd, sjálfsvígshugsanir, misnotkun vímuefna, slæm geðheilsa og erfiðleikar í skóla og í félagslegum samskiptum eru meðal þeirra þátta sem þjaka þessi börn (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Annar flokkurinn tengist vitsmunalegri virkni en börn sem upplifa ofbeldi eru seinni til þroska sem hefur bein áhrif á skólagöngu og einbeitingu. Þetta hefur neikvæð áhrif á möguleika þeirra síðar meir. Þriðji flokkurinn varðar langtíma þroskavandi en vitað er að sú reynsla að hafa alist upp á ofbeldisheimili fylgi börnum langt fram á fullorðinsár. Þunglyndi, angist, lágt sjálfssálit og áfallastreituröskun er tíðari hjá fullorðnum einstaklingum sem hafa upplifað ofbeldi í æsku (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Mikilvægt er að muna að börn þurfa ekki sjálf að verða fyrir ofbeldinu til þess að finna fyrir neikvæðum áhrifum þess. Mörg börn verða vitni að því og ef ekki, fer hið spennuþprungna andrúmsloft og stirðu samskipti foreldranna sjaldan fram hjá þeim. Margir virðast vanmeta næmni barna og er algengt innan fjölskyldna þar sem búið er við ofbeldi, að foreldrar haldi að börnin viti ekki af ofbeldinu. Oft er raunin þó önnur (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Í skýrslu félagsmálaráðuneytisins kom í ljós að foreldrar héldu að um fjórðungur barna hefði hugsanlega orðið vitni að atburðinum. Talið var að börnin hefðu líklega ekki verið vitni í 50,9% tilvika en engin börn voru til staðar í 25,3% tilvika (Félagsmálaráðuneytið, e.d.). Allar líkur eru þó á því þessar tölur séu stórlega vanmetnar. Tölur frá Kvennaathvarfinu sýna jafnframt að 30% barna þeirra kvenna sem eru beittar líkamlegu ofbeldi séu einnig beitt ofbeldi. Börnin voru beitt ofbeldi af föður í 75% tilfella en í 18% tilvika af fósturföður. Mun meiri líkur voru á ofbeldi gegn börnum í stærri fjölskyldum þar sem voru fleiri börn (Áslaug Einarsdóttir og Guðmundur Á. Skarphéðinsson, 2001).

Ofbeldið hefur þó ekki aðeins áhrif á fædd börn heldur einnig á fóstur. Úrtak 118 kvenna í Chicago sem höfðu misst fóstur eða fætt látið barn, sýndi að tíðni ofbeldis af hendi maka var mun meiri en hjá konum sem fæddu lifandi barn (Morland o.fl., 2008). Tíðni ofbeldis var einnig hærri hjá konum sem fæddu of létt börn (Rosen, Seng, Tolman og Mallinger, 2007).

Mikilvægt er að standa vörð um hagsmuni barna nú á erfiðum tínum en Margrét María Sigurðardóttir, umboðsmaður barna, segist finna fyrir auknu áreiti, álagi og vanlíðan úti í samféluginu og að það bitni mikið á börnunum. Nýjustu opinberar tölur sýna að barnaverndarmálum hefur fjölggað um 40% fyrstu 3 mánuði ársins, en sama mynstur sást í Finnlandi á sínum tíma (Heilbrigðisráðuneytið, 2009; Orri Páll Ormarsson, 2009).

3. Tengsl atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika við heimilisofbeldi

Þegar leita skal eftir orsakatengslum milli atvinnuleysis og heimilisofbeldis er erfitt að finna beina mælingu. Breytan „atvinnuleysi“ leiðir afar sjaldan, ef nokkurn tímann, beina leið að heimilisofbeldi. Fleiri meðvirkandi breytur þurfa að koma til og tengingin er því í langflestum tilvikum óbein.

Mikilvægt er að gera sér grein fyrir öllum mögulegum tengingum atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika við heimilisofbeldi, hvort sem þær eru beinar eða óbeinar, vegna alvarlegra afleiðinga fyrir einstaklinga og samfélag.

3.1. Rannsóknir

Rannsóknir sem voru unnar í kjölfar síðasta atvinnuleysistímabils, á 9.áratugnum, virðast allar vera á einu máli um að í fjölskyldum þar sem karlmaðurinn er atvinnulaus aukist spenna milli hjóna sem leiði til tíðari rifrilda og jafnvel ofbeldis og skilnaða. Í raun sýna sumar breskar rannsóknir að fjölskyldudeilur séu helsti fylgifiskur atvinnuleysis og jafnvel alvarlegri afleiðingar en fjárhagserfiðleikarnir sem fylgja því eða skerðing sjálfsálits. Norrænar rannsóknir sýna einnig að atvinnuleysi eykur líkur á skilnaði sambúðarfólks eða hjóna og eru líkurnar meiri þegar karlinn verður atvinnulaus (Blekesaune, 2008; Burnett, 1994).

Í þolendakönnunum hefur verið minnst á atvinnuleysi og fjárhagserfiðleika sem skýringu fyrir ofbeldi. Í könnun Dóms- og kirkjumálaráðuneytis frá árinu 1997 sögðu 29% þolenda ástæðuna fyrir ofbeldinu vera ágreining um fjármál og 6,3% sögðu það vera atvinnumissi. Í rannsókn Macmillan og Kruttschnitt (2005) var lág félagsleg og efnahagsleg staða nefnd sérstaklega sem áhættubáttur og tók hann til atvinnuleysis, lágra tekna og fátæktar. Í skoðanakönnun sem gerð var meðal almennings um heimilisofbeldi í New York töldu 37% vinnu- eða fjárhagstengt álag aðalástæðuna fyrir beitingu ofbeldis (Worden og Carlson, 2005). Breytingar á högum parsins sem um ræðir getur einnig valdið umfram á lagi og þar koma atvinnuleysi og meðganga sérstaklega fram (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Ingólfur segir jafnframt að efnahagslegir erfiðleikar spili stóran þátt í makaofbeldi.

Í annarri könnun var sýnt fram á að atvinnulausir karlar voru tvöfalt líklegrir en karlar í fullu starfi til að beita konur sínar ofbeldi og önnur bandarísk könnun sýndi að ofbeldi gegn konum var algengari meðal fátækra (Dóms- og kirkjumálaráðuneytið,

1997). Í rannsókn Bensons, Fox, Demaris og Wyk (2003) voru niðurstöður þær að heimilisofbeldi var algengara hjá þorum sem áttu í miklum fjárhagslegum erfiðleikum og óstöðug staða karlmannsins á vinnumarkaði hefði einnig marktæk áhrif. Barlig og Rosenbaum (1986) komust einnig að því að álagsvaldandi atburðir í vinnunni og neikvæð áhrif þeirra hefðu marktæk áhrif á heimilisofbeldi. Ef við lítum á reynslu annarra norðurlanda má sjá í finnskri skýrslu um kreppuárin á 10. áratugnum að ofbeldi gegn konum í nánum samböndum jókst þar í landi frá 0,9% uppí 1,4% en hafði síðan minnkað aftur niður í 1,1% þegar efnahagurinn hafði reist sig við um 2003 (Sirén, Kivivuori, Kääriäinen og Aaltonen, 2007).

Cottle (1992) hefur einnig fundið vísbendingar um að langtímaatvinnuleysi breyti samskiptum milli fjölskyldumeðlima sem síðan leiði oft til skilnaðar og geti orsakað ofbeldishegðun hjá aðilum sem voru ekki ofbeldishneigðir fyrir. Niðurstöður Blekesaune (2008) eru i sömu átt.

Enn sem komið er, eru þó fáar rannsóknir sem einblína aðeins á tengsl atvinnuleysis og efnahagslegra þrenginga. Fleiri rannsóknir taka til allra þátta og afleiðinga atvinnuleysisins og oft fellur sérstök athugun á ofbeldi til hliðar.

3.2. Óbein tengsl afleiðinga atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika við heimilisofbeldi

Ef við skoðum helstu áhættubætti fyrir beitingu ofbeldis og renum að para þá við afleiðingar atvinnuleysis má draga fram tengsl þar á milli. Hér á eftir eru nefndir þeir þættir sem eru í senn afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika og áhættuþættir fyrir heimilisofbeldi.

3.2.1. Lyndisraskanir og andlegt álag

Lyndisraskanir og andlegt álag er einn áhættuþátt fyrir heimilisofbeldi en heimilisofbeldismenn eru líklegrir til að sýna einkenni geðraskana og annarra lyndisraskana, svo sem þunglyndis og lítils sjálfstrausts. Einnig sýna þeir frekar merki um andlegt álag. Þessi einkenni geta bæði verið orsök og afleiðing í senn, en börn sem upplifa ofbeldi á heimilum sínum þjást af iðulega af sömu einkennum. Þar sem þekkt er að þessar raskanir haldist fram á fullorðinsár getur verið að uppkomin börn frá ofbeldisheimilum séu líklegrir til að þess að beita sjálf ofbeldi í nánum samböndum.

Fjölmargar rannsóknir hafa sýnt fram á að lyndisraskanir og álag aukist í kjölfar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika. Sýnt hefur verið fram á að þunglyndi, kvíði, minnkun á sjálfstrausti og öryggi, óhamingja og pirringur aukist mikið hjá atvinnulausum og aðrar rannsóknir hafa sýnt að atvinnulausum karlmönnum er sérstaklega hætt við geðrænum vandamálum (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Félagsmálaráðuneytið, 2009; Jón Björnsson, 1994). Einnig er vert að minnast á að á heimilum þar sem eru fleiri börn í fjölskyldunni eru meiri líkur á að þau séu beitt ofbeldi (Áslaug Einarsdóttir og Guðmundur Á. Skarphéðinsson, 2001). Er þetta mögulega vegna þess aukna álags sem fylgir því að ala upp fleiri börn, ekki síst þegar tekjur eru drjúgar og erfitt er að sjá þeim fyrir helstu nauðsynjum.

Af þessu má sjá að lyndisraskanir og andlegt álag tvinnast saman þegar kemur að aukinni áhættu fyrir ofbeldi gegn konum og afleiðingum atvinnuleysis og þar er því að finna óbeina tengingu þar á milli.

3.2.2. Félagsleg færni

Rannsóknir benda til þess að ofbeldisfullir eiginmenn eigi í meiri erfiðleikum með sjálfsöryggi sem bitnar á félagslegri færni þeirra og hæfni þeirra til að tjá sig. Afleiðingarnar geta verið félagsleg einangrun. Sama mynstur má sjá hjá körlum sem missa vinnu sína. Er því mögulegt að minni félagsleg færni karlsins eftir atvinnumissi leiði af sér ofbeldi í nánum samböndum. Minni hæfni hans til að tjá sig getur einnig valdið því að hann byrgir neikvæðar tilfinningar sínar inni sem síðan brjótast út í formi ofbeldis. Félagsleg einangrun er einnig áhættubáttur hjá konunni en oft er hún tilkomin vegna kúgunar af völdum karlsins. Einnig hefur verið sýnt fram á atvinnuleysi konunnar geti valdið félagslegri einangrun sem aftur getur valdið meiri líkum á ofbeldi af hendi mannsins (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Thomas o.fl., 2008). Félagsleg færni og einangrun og afleiðingar atvinnuleysis tvinnast því saman sem áhættubáttur fyrir heimilisofbeldi.

3.2.3. Áfengis- og vímuefnaneysla

Sterk fylgni er milli þess að karlmaður beiti konu sína ofbeldi og að hann neyti áfengis en, 70-80% gerenda eru undir einhverskonar áhrifum þegar þeir beita maka sinn ofbeldi. Á sama hátt er vitað að áfengis- og vímuefnaneysla eykst til muna á tímum atvinnuleysis. Rannsóknir hafa meðal annars sýnt fram á að áfengisneysla

atvinnulausra sé tvisvar sinnum meiri en annarra. Þetta mynstur er alþekkt og er ein helsta tenging afleiðinga atvinnuleysis við heimilisofbeldi sem hingað til hefur verið rannsökuð (Félagsmálaráðuneytið, 2009; Janlert, 1991).

Því er hægt að álykta að óbein tenging sé á milli atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika og afleiðinga áfengis-og vímuefnaneyslu.

3.2.4. Árásarhneigð

Hneigð gerandans til árásar er oftast undanfari og útskýring fyrir ofbeldi. Fólk er misjafnlega árásarhneigt en þeir sem eru það frekar en aðrir eru jafnframt líklegri til þess að beita ofbeldi. Þegar karlmaðurinn á heimilinu missir vinnu sína er líklegt að árásarhneigð hans aukist þar sem vegið er að karlmennskuímynd hans við þær aðstæður. Hann er jafnvel ekki lengur fyrirvinnan á heimilinu og getur ekki lifað upp til þeirra gilda sem teljast karlmennskuleg. Í kjölfarið getur hann farið að grípa til árásarhneigðar sem er sterklega tengd við karlmennskuímyndina. Sem dæmi um tengsl árásarhneigðar og karlmennskuímyndarinnar má til dæmis nefna að hermenn eru sérstaklega hvattir til þess að vera sem árásarhneigðastir en herinn er þekktur fyrir að vera karlaveldi (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Whitehead, 2007).

Ofbeldismaðurinn notar þessa árásarhneigð til þess að upphefja sjálfan sig sem karlmann og reyna að endurheimta fyrri stöðu sína sem karlmaðurinn á heimilinu (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Whitehead, 2007).

Er þannig að finna óbeina tengingu milli árásarhneigðar atvinnulausra karlmanna og heimilisofbeldis.

3.2.5. Líkamleg einkenni

Hægt er að fá fram óbein tengsl milli atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika og heimilisofbeldis með því að skoða andlegar afleiðingar margra líkamlegra einkenna. Eins og minnst var á hér að framan minnkari líkamleg virkni og heilsuleysi eykst, hjá atvinnulausum einstaklingi. Eykur atvinnuleysi líkur á kvíða, þunglyndi, þráhyggjuröskun og minni lífsánægju, sem aftur hefur verið sýnt fram á að auki líkur á beiingu ofbeldis. Einnig hafa rannsóknir sýnt að líkamlegir kvillar hjá atvinnulausum

eru oft birtingarmyndir fyrir aukið andlegt álag og kvíða en þær geta til dæmis verið kvef, öndunarerfiðleikar og meltingartruflanir (Linn, Sandifier og Stein, 1985).

Því mætti segja að líkamlegar afleiðingar atvinnuleysis leiði af sér andlegar afleiðingar eða eru jafnvel birtingarmyndir þeirra. Þessar andlegu afleiðingar, álag og lyndisraskanir eru síðan tengdar við auknar líkur á heimilisofbeldi.

4. Félagsfræðilegar kenningar um atvinnuleysi og áhrif þess

4.1. J-kúrfukening Davies

Í þessari ritgerð er fjallað um tengsl efnahagslegra erfiðleika og lítilla bjarga og úrræða við heimilisofbeldi. Rannsóknir benda til að fólk sem beitir ofbeldi kemur frekar frá erfiðleikaheimilum þar sem ríkir fátækt og ofbeldi. Konur sem eru fátækar eru í mun meiri hættu fyrir ofbeldi af hendi maka síns. Þannig hefur verið sýnt fram á ofbeldi sé algengara meðal fátækra og meðal þeirra sem hafa lágar tekjur og litlar efnahagslegar bjargir (Riger og Staggs, 2004; Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, 1997). Því er tilhneiting til að einblína á þessa hópa þegar talað er um ofbeldi í nánum samböndum. Á þessu verður að hafa fyrirvara því tilefni er til að ætla að ofbeldi þrifist á öllum þjóðfélagsstigum.

J-kúrfukening Davies er félagssálfræðileg kenning sem var fyrst notuð til þess að lýsa því hvernig stjórnmálalegar byltingar skullu á. Hann sagði mestu líkurnar á byltingum vera þegar löngu tímabili efnahagslegs og félagslegs vaxtar fylgir snörp kúvending; vöxturinn hættir og fer jafnvel í öfuga átt (Hague og Harrop, 2007). Það sem Davies er að setja fram er að skynjun fólks á aðstæðum sínum skiptir jafnvel meira máli en raunverulegar aðstæður þess. Davies bendir meðal annars á að franska byltingin árið 1789 hafi orsakast af því að efnahagslegur vöxtur hafi snúist skarplega við. Rannsóknir sýna hinsvegar að Parísbúar lifðu í raun ekki við jafn bág kjör og í fyrstu var haldið. Þar kom til brenglun í skynjun þeirra á eigin aðstæðum. Það sem var áður gott, var ekki lengur jafn gott. Afleiðingarnar af þessu voru þær að almúginn upplifði sig sem fátækan og allsnauðan (Hague og Harrop, 2007).

Hægt er að yfirfæra þessa kenningu á fleira en upptök byltinga og jafnvel er hægt að nota hana til þess að styðja þá staðhæfingu að ofbeldi í nánum samböndum viðgangist í efri stéttum til jafns við lægri stéttir. Í kjölfar bankahrunsins 2008 urðu tugþúsundir manna fyrir miklu áfalli. Margir misstu ævisparnað sinn, eignir í hlutabréfum, lán hækkuðu og laun minnkuðu á sama tíma. Auk þess hefur verðlag hækkað vegna slæmrar gengispróun íslensku krónunnar. Fólk þurfti að breyta neyslumynstri sínu og jafnvel snúa því við og aðlaga sig að breyttum aðstæðum. Ef litið er svo til þess að góðærið og hinn mikli efnahagslegi og félagslegi vöxtur sem ríkti hér í kringum 2007 hafi jafnvel enn frekar brenglað skynjun fólks á breyttum aðstæðum

sínum má gera ráð fyrir að það hafi aukið á áfallið sem fylgdi hruninu . Fólk hefur þannig mögulega ofmetið slæmar aðstæður sínar svo um munaði vegna þessarar skörpu kúvendingar á hag sínum. Þannig þarf fólk ekki endilega að vera af lægri stéttum, hafa litlar tekjur eða vera fátækt. Það er nóg að því *finnist* það vera það.

Ef kenningin heldur mun það gefa okkur ástæðu til þess að fylgjast sérstaklega vel með ofbeldisbeitingu hjá miðstéttum og efri stéttum en eins og alkunna er, eiga þessar stéttir auðveldara með að fela misgjörðir sínar og er síður refsað fyrir þær. Það að lægri stéttir og fátækir eru oftaldir í opinberum lögregluskýrslum hefur verið vitað lengi (Siegel, 2009).

4.2. Siðrof

Nú þegar íslenska þjóðin stendur á ákveðnum tímamótum er ekki úr vegi að skoða stærri félagsfræðilegar kenningar sem geta átt við aðstæður í dag.

Siðrofskenning Émile Durkheims er vel þekkt innan félagsfræðinnar en hann var einn helsti fræðimaðurinn á því sviði. Honum var einkum hugleikið hvers vegna glæpir væru til og af hverju sumt fólk fremdi þá. Hann talaði mikið um upplausn í þjóðféluginu sem sökudólg og sagði að á tímum mikilla hræringa yrði *siðrof* eða *anomie*. Þetta er þegar hefðbundin gildi í samféluginu tapast og ný viðmið skapast. Þessu fylgir óróleiki í þjóðféluginu og í garð gengur tímabil glundroða og ringulreiðar í þjóðféluginu. Siðrofssamfélag er því samfélag þar sem gildi, hefðir og viðmið hafa brotnað niður vegna örra félagslegra breytinga. Umskiptin á gildum skapa félagslega krísu því að ekki er samræmi milli þess sem almenningur býst við og því sem gerist raunverulega. Siðrof grefur þannig undan félagslegu taumhaldi samfélaga (Collins og Makowsky, 2004).

Rannsóknir Durkheims á sjálfsvígum bentil til þess að sjálfsvígstíðni jókst á tímum siðrofs. Þetta taldi hann sig sjá í kjölfar iðnvæðingarinnar en henni fylgdi algjörlega nýr lífsmáti og þar með ný samfélagsleg gildi. Út frá þessu ályktaði hann að siðrof gæti ýtt undir annars konar afbrigðislegheit, svo sem glæpi og ofbeldi (Collins og Makowsky, 2004).

Út frá kenningu Durkheim mætti því færa rök fyrir því að íslenskt samfélag sé í dag einhvers konar „siðrofssamfélag”. Mikið hefur gengið á í íslensku þjóðfélagi og ákveðin upplausn hefur orðið í kjölfar atburða undanfarins árs. Út frá þessum

kenningum og rannsóknum má því búast við að hverskonar glæpir geti aukist í kjölfarið, þar með talið ofbeldi.

Til þess að styðja enn frekar þessa kenningu hafa rannsóknir á tengslum glæpahegðunar og atvinnuleysis sýnt að 6% atvinnulausa eru á sakaskrá vegna glæpa fyrir efnahagslegan ávinning, svo sem þjófnaði og 2% atvinnulausra eru á sakaskrá fyrir ofbeldisglæpi. Aðeins 0,6% samanburðarhópsins voru á sakaskrá fyrir sömu sakir (Petersen og Mortimer, 1994). Fleiri rannsóknir hafa fundið marktæk tengsl milli atvinnuleysis og glæpahegðunar (Ozasim, Gumplaimer og Lehtinen, 2001).

Í skýrslu greiningardeildar Ríkislöggreglustjóra frá febrúar 2009 kemur jafnframt fram að skipulögð glæpastarfsssemi muni aukast í kjölfar efnahagsþrenginganna og að margir nýir möguleikar fyrir afbrotamenn kunni að skapast. Gera má ráð fyrir fjölgun innbrota og að þjófnaðir verði tíðari. Varað er við að skipulögð vændisstarfssemi aukist einnig (Félagsmálaráðuneyti, 2009). Þá hafa komið fram upplýsingar um aukningu á tilkynningum á til barnaverndarnefnda, en barnaverndarmálum fjölgaði um 40% á fyrstu þremur mánuðum ársins og um 25% á fyrstu sex mánuðum ársins í Reykjavík. Hluta af skýringu á þessari fjölgun er aukin almenningsvitund og áhyggjur af ofbeldi og vanrækslu gegn börnum en þetta skýrir þó ekki þessa miklu fjölgun til hlítar. Margrét María Sigurðardóttir, umboðsmaður barna, telur stóran hluta skýringarinnar sé að rekja til fjárhagserfiðleika og mikilla hræringa í samfélaginu (Orri Páll Ormarsson, 2009).

Hinsvegar er athugavert að landlæknisembættið hefur ekki orðið vart við fjölgun sjálfsvíga síðustu mánuði, né innlögnum á geðdeild Landsspítala eða aukningu í notkun geðlyfja (mbl.is, 2009c). Hafa verður þó fyrirvara á öllum slíkum upplýsingum og ályktunum vegna þess að enn er langur tími þar til ætla má að afleiðingar efnahagshrunsins fari að koma fram með fullum þunga.

5. Hvað má læra af Finnum?

Samkvæmt skýrslu Hauks Sigurðssonar (2008) og skýrslu nefndar um sálfélagsleg viðbrögð við kreppunni, sem skipuð var í byrjun ársins 2009, má mikinn lærdóm að draga af reynslu Finna af efnahagskreppu þeirra í byrjun 10. áratugar síðustu aldar.

Haukur segir að milli áranna 1990 og 1993 hafi verg þjóðarframleiðsla Finna dregist saman um tæp 11% sem er svipað og á Íslandi árið 2008. Á sama tíma jókst atvinnuleysi úr 5% í 18%. Mikilvægt er að minnast á að árið 1996 var hlutfall langtímaatvinnulausra komið uppí 62% af heildarfjölda atvinnulausra í Finnlandi og hefur sú tala ekki minnkað undanfarin ár þrátt fyrir opnum atvinnumarkaðs og minna atvinnuleysis. Þetta styður þá kenningu að þegar atvinnuleysi minnkar sitji þeir eftir sem hafa verið atvinnulausir í lengri tíma og að þeir nái ekki að leiðréttu aðstæður sínar á vinnumarkaði. Er þetta áhyggjuefni þar sem flest heilsufarsleg og félagsleg vandamál hjá atvinnulausum koma fram hjá þeim sem hafa verið það í lengri tíma. Eru þessi vandamál jafnframt alvarlegri einnig alvarlegri (Heilbrigðisráðuneytið, 2009; Haukur Sigurðsson, 2008; Benoît-Guilbot og Gallie, 1994).

Mikil gagnrýni var sett fram í garð finnskra heilbrigðisyfirvalda í kjölfar þessara efnahagslegu breytinga, en í stað þess að hrinda af stað sérstökum sálrvænum úrræðum og úrræðum á viði geðheilbrigðismála til að styðja við börn, fjölskyldur og fullorðna á þessum erfiðum tímum og veita aukið fé til almannatrygginga til að greiða niður meðferð til dæmis hjá sálfræðingum á einkastofum, voru framlög til heilbrigðismála skorin niður. Hafa sérfræðingar á vegum finnskra stjórnvældu viðurkennt að þessi niðurskurður hafi verið afdrifarík mistök fyrir finnsku þjóðina, sem sé enn í dag að gjalda fyrir þau (Heilbrigðisráðuneytið, 2009; Haukur Sigurðsson, 2008).

Samkvæmt nýlegri skýrslu Tryggingastofnunar Finnlends skilja langtímaáhrifa efnahagskreppunnar og viðbragðaleysi stjórnvældu eftir sig skýr merki á geðrænum og félagslegum vandamálum. Í ljós hefur komið að árið 2000 voru 12,6% af öllum sjúkradagpeningum sem Tryggingastofnunin greiddi, tilkomin vegna geðrænna vandamála. Árið 2007 var sama hlutfall orðið 17,3%. Var þunglyndi algengasta geðrökunin hjá þessum einstaklingum. Þessi aukning varð í öllum aldurshópum en hún var þó mest hjá yngri einstaklingum. Hjá þeim sem voru undir 30 ára aldri jókst fjöldi sjúkradagpeningatímabila um 120% samanborið við tæplega 50% hjá þeim sem voru 30 ára og eldri. Að sama skapi hefur fjöldi öryrkja undir 30 ára aldri sem þurfa á aðstoð

að halda vegna geðrænna vandamála, tvöfaldast á bilinu 2000-2007. Varð 23% raunhækkun útgjalda finnsku Tryggingarstofnunarinnar vegna þessarar miklu fjölgunar.

Bent er á áhrif kreppunnar í Finnlandi á börn en aldurshópurinn 30 ára og yngri liðu fyrir verri líðan foreldra sinna og minnkaða getu þeirra til að takast á við vandamál í kjölfar kreppunnar. Þetta er einmitt sá aldurshópur sem er fjölmennastur hvað varðar örorkubætur og sjúkradagopeninga. Frá 1995 til 2005 var jafnframt mikil fjölgun á barnaverndarmálum.

5.1. Tillögur að aðgerðum

Settar hafa verið fram tillögur til aðgerða af hálfu Hauks Sigurðssonar (2008) og nefndar um sálfélagsleg viðbrögð við efnahagskreppunni, til þess að sporna við slæmum áhrifum hennar. Nefnd um sálfélagsleg viðbrögð við efnahagskreppunni (skammstafað NSV) leggur áherslu á fjóra grunnþætti sem beri að horfa til á tímum fjöldaatvinnuleysis en það eru *virkni, næring, svefn* og *félagsskapur*. NSV hrósar því framtaki ríkisstjórnarinnar að stofna Velferðarvakt sem á að fylgjast með félagslegum og fjárhagslegum afleiðingum bankahrunsins í samvinnu ríkis við sveitarfélög og aðila vinnumarkaðarins. NSV leggur jafnframt áherslu á að mikilvægt sé að samhæfa starf þessara aðila (Heilbrigðisráðuneytið, 2009).

Mikilvægt er að heilsugæslu sé sköpuð skilyrði til að geta sinnt starfi sínu þrátt fyrir samdrátt og brýnt er að huga að upplýsingagjöf til starfsfólks á heilsugæslustöðvum. Leggur NSV til að þessi fræðsla sé veitt af geðsviði Landsspítalans, Landlæknisembættinu og LÝðheilsustöð og mætti nota til þess tiltækt fræðsluefni um streitu, kvíða og þunglyndi, sem og fróðleik um áhrif langvarandi áhrifa þessara kvilla á heilsufar. Einnig skuli sérstaklega hugað að því að innleiða áhættumat fyrir fjölskyldur sem leita til heilsugæsla til þess að meta hversu útsett hún er fyrir sálfélagslegan vanda (Heilbrigðisráðuneytið, 2009).

Auk þess leggur NSV til að virknimiðstöðvar til félags- og heilsueflingar verði opnaðar víða um land, þar sem atvinnulausir geta komið til að halda festu í daglegu lífi, fengist við ýmis verkefni og notið samneytis við annað fólk. Segir í skýrslunni að stærsta áskorunin sem við stöndum frammi fyrir sé einmitt að fá fólk til að taka þátt í virkni, bæði til að mæta í fyrsta sinn og halda síðan áfram að mæta. Nokkur slík virknisetur hafa þegar verið opnuð, svo sem á Akureyri og í félagsheimili Vals þar sem boðið eru

uppá ókeypis starfsemi. Einnig hefur virknisetur Rauða Krossins, Rauðakrosshúsið, gefið góða raun þar sem boðið er uppá á ýmiskonar námskeið og fræðslu, auk persónulegrar ráðgjafar. Mælist NSV til þess að íþróttafélög og önnur félagasamtök fari eftir fordæmi þessara virknisestra (Heilbrigðisráðuneytið, 2009).

NSV leggur einnig mikla áherslu á upplýsingagjöf og fræðslu og helst að stofnuð verði vefsíða sem verði síðan notuð sem miðstöð söfnunar og miðlunar úrræða, fræðslu og meðferðar á internetinu. NSV er einnig umhugað um að lágmarksframfærsla fjárhagsaðstoðar sveitarfélaga, sem og örorkubætur, verði hækkaðar svo að allir njóti ákveðinnar lífskjaratryggingar. Einnig er lagt er til að hugað verði að þeim starfsmönnun sem sinna þeim hópi sem er í brýnustu þörfinni núna, en álag hefur stóraukist á þessa starfsmenn. Einnig sé mikilvægt að starfsmenn Vinnumálastofnunar leggi áherslu á að greina þá skjólstæðinga sem eru í mestu áhættunni fyrir sálfélagsleg vandamál og í brýnustu þörfinni, svo að betur megi sinna þeim einstaklingum. Undanfarið hefur tími starfsmanna VMST að mestu leiti farið í veita þjónustu vegna nýskráningar. Nú fer nýjum umsóknum hinsvegar að fækka og mætti því nota tækifærið til að veita hinum verst settu betri og nákvæmari þjónustu (Heilbrigðisráðuneytið, 2009).

Nefndin leggur jafnframt mikla áherslu á að auka þurfi þjónustu félagsráðgjafa, sérstaklega í skólam en mikilvægt er að þjónusta við börn sé veitt í nærumhverfi svo að hægt sé að vinna með mögulega vanda þeirra strax á frumstigi. Einnig þurfi að styðja við skólahjúkrunarfræðinga og námsráðgjafa og auka meðal annars fræðslu um einkenni depurðar og kvíða hjá börnum. Auk þess er lagt til að atvinnulausum verði veittur frír aðgangur í sund og list- og íþróttaviðburðum (Heilbrigðisráðuneytið, 2009).

Haukur Sigurðsson (2008) telur að miðað við reynslu Finna í lok síðustu aldar beri íslenskum stjórnvöldum að leggja aukna áherslu á sálfræðilegan stuðning og meðferð í skólam, stuðla að fjölskylduráðgjöf og sálfræðilegum stuðningi við fjölskyldur á heilsugæslustöðvum og að hefja eigi greiðslur úr almannatryggingakerfinu vegna sálfræðilegrar meðferðar fullorðinna hjá sálfræðingum á einkastofum.

Ljóst er að þeir sérfræðingar sem hafa unnið að gerð þessara skýrsla hafa haft ofarlega í huga að læra af mistökum Finna og sporna gegn þeim sálfélagslegu áhrifum sem má vænta að líti dagsins ljós. Rauði þráðurinn í þessum ráðleggingum til íslenskra stjórnvalda má kalla spornun við félagslegr einangrun, sem er stór áhættupáttur hvað

varðar heilsufar atvinnulausra, sem og forvarnir. Bendir NSV á að finnsk stjórnvöld álíta í dag að það hefði verið mun ódýrara að auka fjárveitingar til heilbrigðiskerfisins við upphaf kreppunnar til langs tíma litið. (Heilbrigðisráðuneytið, 2009). Er mikilvægt að hafa það í huga núna þegar svo virðist sem íslensk stjórnvöld virðast vera að gera sömu mistök og Finnar forðum, það er að skera niður fjárveitingar til heilbrigðismála.

6. Umræða

Ljóst er að ástandið í íslenskum efnahag er afar slæmt. Atvinnuleysi hefur aldrei mælst meira og verðbólgan er hæst hér á landi meðal OECD-landa. Standa verður vörð um velferðakerfið um þessar mundir en afleiðingar kreppunnar munu koma fram í ýmsum myndum. Aukning á ofbeldi í nánum samböndum er því miður ein möguleg afleiðing. Mikið er hægt að læra af reynslu annarra landa og þá er helst litið til Finnlands sem gekkst undir sína erfiðustu kreppu fyrir nokkrum árum. Rannsóknir sem framkvæmdar voru þar í landi sýna að heimilisofbeldi hafi aukist með vaxandi kreppu en minnkað að sama skapi þegar efnahagurinn byrjaði að rétta sig við. Þetta er afar mikilvæg heimild sem getur gefið Íslendingum vísbendingu um hvað kann að vera í vændum. Hafa verður þó í huga að heimilisofbeldið er sjaldan bein afleiðing heldur frekar óbein afleiðing. Einstaklingar sem eru atvinnulausir og eru í miklum fjárhagserfiðleikum verða fyrir kvíða, þunglyndi, lágu sjálfsáliti sem og mun fleiri líkamlegum og sálrænum afleiðingum, sem aftur auka líkur á beitingu ofbeldis í nánum samböndum. Erfitt er því að gera beina mælingu á hversu mikil áhrif efnahagsþrengingar hafa á þessa aukningu. Ef við leggjum hins vegar frekar áherslu á að skoða umfang, eðli og alvarleika afleiðinga í kjölfar atvinnuleysis og efnahagsþrenginga skýrist myndin, en margar þessara afleiðinga, ef ekki langflest, eru jafnframt áhættuþættir fyrir beitingu ofbeldis í nánum samböndum. Þannig er hægt að sýna fram á þessi tengsl og tel ég að þessi ritgerð hafi sýnt skýrlega fram á þau.

Íslenska þjóðin og velferðarkerfið verða í sameiningu að standa vörð um lýðheilsu sína og ekki má slaka á opinni umræðu um heimilisofbeldi. Eins og sýnt hefur verið fram á eru afleiðingar þess dýrkeyptar, bæði fyrir konur og börn, og getur það reynst samféluginu enn kostnaðarsamara að veita þessum sömu einstaklingum aðstoð við að kljást við erfiðleikana sem þeim fylgja, heldur en að tryggja og jafnvel auka fjárframlög til þess að fylgjast með og reyna að fyrirbyggja ofbeldisatvik inni á heimilum. Þá er ekki minnst á samfélagslegan og einstaklingsbundin kostnað sem ofbeldinu fylgir. Fræða verður almenning og fagaðila um helstu afleiðingar þeirra erfiðu tíma sem nú fara í hönd til þess að auðvelda samféluginu að takast á við þær.'

Jafnframt er gott að líta til reynslu Svíu af vinnumarkaðsstofnunum þeirra þar sem færri skjólstæðingar eru á hvern starfsmann en gengur og gerist. Góð reynsla er af því fyrirkomulagi og atvinnuleysið er með því minnsta í Svíþjóð af OECD-löndunum.

Íslenskar rannsóknir hafa sýnt fram á að það þurfi fleiri starfsmenn á Vinnumálastofnun til þess að veita atvinnulausum betri og persónulegri þjónustu og það sé mikilvægt bæði til þess að minnka langtímaatvinnuleysi og til að veita skjólstæðingunum betra aðhald til þess að koma í veg fyrir eða minnka afleiðingar atvinnuleysis.

Mikilvægt er að hunsa ekki þann lærðóm sem við getum dregið af reynslu annarra landa. Þær rannsóknir og skýrslur sem hafa verið unnar í Finnlandi frá upphafi kreppunnar og þangað til í dag er fjársjóður fyrir lönd sem standa í sömu sporum og Finnland gerði þá. Við getum séð fyrir hverjar afleiðingar kreppunnar og atvinnuleysis verða og mikilvægt er að kippa í taumana til þess að þær verði lágmarkaðar. Aukin fjárlög til forvarna og heilbrigðis- og félagsmála eru þar lykilatriði og brýnt er að íslensk stjórnvöld geri ekki sömu mistök og Finnland gerði á sínum tíma. Finnar hafa í dag gengist við mistökum sínum og segja þau enn dýrkeyptari en þá hafði órað fyrir. Öll gögn benda á réttu leiðina en þrátt fyrir það bendir flest til þess að íslensk stjórnvöld stefni þá röngu. Þurfum við að gangast við sömu mistökum og Finnar eftir nokkur ár?

Aðeins íslensk stjórnvöld og tíminn geta sagt til um það.

7. Lokaorð

Í ljósi þeirra upplýsinga sem safnað hefur verið saman í þessa ritgerð má álykta að tengsl séu milli atvinnuleysis, fjárhagserfiðleika og heimilisofbeldis. Þessi tengsl eru oftar en ekki óbein en með því að greina helstu afleiðingar atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika og helstu áhættubætti fyrir beitingu heimilisofbeldis má glögglega sjá að sterk tenging er þar á milli. Víðsvegar er minnst á þessa tengingu en fáir hafa reynt að skýra frá eðli þessara tengsla. Hefur það verið gert í þessari ritgerð.

Einnig má ætla, í kjölfar þeirra efnahagsþrenginga sem þjaka íslensku þjóðina og aukinna fjárhagserfiðleika og atvinnuleysisins sem óhjákvæmilega fylgja þeim, að ofbeldi gegn konum í nánum samböndum og börnum þeirra aukist. Sýnir þessi ritgerð fram á hvernig og af hverju ætla megi að þessi aukning komi til.

Mikilvægt er að vera á varðbergi gagnvart þessari samfélagslegu vá, grípa til aðgerða til að spryna við henni og styrkja stofnanir og samtök til þess að takast á við afleiðingar hennar. Jafnframt er mikilvægt að hvatt sé til rannsókna á afleiðingum atvinnuleysis og þróun og eðli heimilisofbeldis á næstu misserum, en hingað til hafa þær verið af skornum skammti hér á landi. Besta forvörnin gegn samfélagslegum vandamálum er oftast þekking og er mikilvægt að við vitum sem mest um stöðu mála í dag til þess að geta tekist á við mögulega aukningu heimilisofbeldis í kjölfar aukins atvinnuleysis, fjárhagserfiðleika og efnahagsþrenginga.

Tara Margrét Vilhjálmsdóttir

Heimildaskrá

- Áslaug Einarsdóttir og Guðmunur Á. Skarphéðinsson. (2001). *Um heimilisofbeldi: Athugun á konum sem leita til Kvennaathvarfs og ofbeldismönnum þeirra*. Sótt 27. júlí 2009 af <http://www.styrkur.net/html/rannsokn.html>
- Benoît-Guilbot, O. og Gallie, D. (Ritstjórar). (1994). *Long-term unemployment – social change in Western Europe*. London: Pinter Publishers.
- Benson, M.L., Fox, G.L., DeMaris, A. og Wyk, J.V. (2003). Neigborhood Disadvantage, Individual Economic Distress and Violence Against Women In Intimate Relationships. *Journal of Quantitative Criminology*, 19(3), 207-235.
- Blekesaune, M. (2008). Fører arbeidsledighet til samlivsbrudd? En analyse av britiske paneldata. *Søkelys på arbeidslivet*, 25(3), 295-303.
- Bolli Þór Bollason. (2004). Skattaleg staða launþega erlendra starfsmannaleiga. *Vefrit fjármálaráðuneytisins*. Sótt 17. ágúst 2009 af http://www.fjarmalaraduneyti.is/media/FJR.IS/FB_120204_ahj.pdf
- Brownmiller, S. (1975). *Against our will: Men, Women and Rape*. England: Penguin Books.
- Burnett, J. (1994). *Idle hands: the experience of unemployment 1790-1990*. London, New York: Routledge.
- Collins, R. og Makowsky, M. (2004). *The discovery of society*. New York: MacGraw-Hill.
- Cottle, T.J. (1992). Hard core: The wages of long-term unemployment. *The North American Review*, 277(4), 43.
- Dóms- og kirkjumálaráðuneytið. (2007, febrúar). *Skýrsla dómsmálaráðherra um orsakir, umfang og afleiðingar heimilisofbeldis og annars ofbeldis gegn konum og börnum*. Sótt 23. júlí 2009 af http://www.domsmalaraduneyti.is/media/Skyrslur/Heimilisofbeldi_skyrsla1997.pdf
- Erna Kolbrún Svavarsdóttir og Brynja Örlygsdóttir. (2009). Intimate partner abuse factors associated with women's health: a general population study. *Journal of Advanced Nursing*, 65(7), 1452-1462.
- Félagsmálaráðuneyti. (2009, mars). *Áfangaskýrsla Jafnréttisvaktarinnar*. Sótt 27. júlí 2009 af http://www.felagsmalaraduneyti.is/media/09FrettatengtFEL09/Afangaskyrsla_jafnrettisvaktarinnar.pdf

Félags- og tryggingarmálaráðuneyti. (e.d.). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum: reynsla kvenna á aldrinum 18-80 ára*. Sótt 27.júlí 2009 af http://www.felagsmalaraduneyti.is/media/09FrettatengtFEL09/Samantekt_um_rannsokn_a_ofbeldi_gegn_konum.pdf

Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Stefán Ólafsson. (1993). *Atvinnulausir á Íslandi 1993*. Reykjavík: Félagsmálaráðuneytið í samvinnu við Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Hague, R. Og Harrop, M. (2007). *Comparative Government and Politics: an Introduction*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.

Halldór S. Guðmundsson. (2008). Aftur til vinnu: þróun úrræða fyrir langtíma-atvinnulausa. Í Gunnar Þór Jóhannesson og Helga Björnsdóttir (ritstjórar). *Rannsóknir í félagsvísindum IX* (bls. 369-380). Reykjavík: Félagsvísindastofnun.

Haukur Sigurðsson. (2008). *Hvað getum við lært af reynslu Finna?: Geðheilbrigðisleg og félagsleg áhrif efnahagslægða og ráðleggingar til íslenskra stjórnvalda*. Sótt 18. ágúst 2009 af <http://www.mbl.is/media/76/1176.pdf>

Heilbrigðisráðuneytið. (2009, ágúst). *Skýrsla nefndar um sálfélagsviðbrögð við efnahagskreppunni*. Sótt 18. Ágúst 2009 af http://www.heilbrigdisraduneyti.is/media/Skyrslur/Lokaskyrsla_salnefndar.pdf

Ingólfur V. Gíslason. (2008). *Ofbeldi í nánum samböndum – orsakir, afleiðingar, úrræði*. Reykjavík: Félags- og tryggingamálaráðuneytið.

Iversen, L., Andersen, O., Andersen, P.K., Christofferson, K. og Keiding, N. (1987). Unemployment and mortality in Denmark, 1970-80. *British Medical Journal*, 295, 879-884.

Janlert, U. (1991). *Work deprivation and health- consequences of job loss and unemployment*. Stockholm: Kongl Carolinska Medico Chirurgiska Institutet.

Jón Björnsson. (1994). Hin ólærða lexía – félagsleg áhrif atvinnuleysis. Í Þórhallur Höskuldsson (ritstjóri), *Berið hver annars byrðar* (bls. 38-44). Akureyri: Þjóðmálanefnd Þjóðkirkjunnar.

Layard, R., Nickell, S., Jackman, R. (1994). *The unemployment crisis*. Oxford: Oxford University Press.

Linn, M.W., Sandifier, R. og Stein, S. (1985). Effects of unemployment on mental and physical health. *American Journal of public health*, 75(5), 502-506.

Macmillan, R., og Kruttschnitt, C. (2005, janúar). *Patterns of Violence Against Women: Risk Factors and Consequences*. Sótt 25. júlí af <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/208346.pdf>

Martikainen, P.T. (1990). Unemployment and mortality among Finnish men, 1981-5. *British Medical Journal*, 301, 407-411.

Mbl.is (2009c, 1. júní). Sjálfsvígum hefur ekki fjölgað. *Morgunblaðið*. Sótt 1. júní 2009 af
http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2009/06/01/sjalfsvigum_hefur_ekki_fjolgad

Mbl.is (2009b, 6. júlí). Fjórðungur orðið fyrir ofbeldi. *Morgunblaðið*. Sótt 6. Júlí 2009 af
http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2009/07/06/fjordungur_ordid_fyrir_ofbeldi/

Mbl.is. (2009, 29. júlí). Mest verðbólga á Íslandi innan OECD. *Morgunblaðið*. Sótt 29. júlí 2009 af
http://www.mbl.is/mm/vidskipti/frettir/2008/07/29/mest_verdbolga_a_islandi_innan_oecd/

Michalski, J.H. (2004). Making Sociological Sense Out of Trends in Intimate Partner Violence: The Social Structure of Violence Against Women. *Violence Against Women*, 10(6), 652-675.

Michie, J. Og Smith, J.G. (ritstjórar). (1994). *Unemployment in Europe*. London: Academic Press Ltd.

Minford, P. (1985). *Unemployment – Cause and cure*. (2.útgáfa). Oxford, UK: Basil Blackwell Inc.

Morland, L.A., Leskin, G.A., Block, C.R., Campbell, J.C. og Friedman, M.J. (2008). Intimate Partner Violence and Miscarriage: Examination of the Role of Physical and Psychological Abuse and Posttraumatic Stress Disorder. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(5), 652-669.

Nerøien, A.I. og Schei, B. (2008). Partner violence and health: Results from the first national study on violence against women in Norway. *Scandinavian Journal of Public Health*, 36, 161-168.

Orri Páll Ormarsson. (2009, 4. maí). Barnaverndarmálum fjölgar. *Morgunblaðið*. Sótt 4. maí 2009 af
http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2009/05/04/barnaverndarmalum_fjolgar/

Ozasim, J.A., Gumplaimer, H. og Lehtinen, V. (ritstjórar). (2001). *Unemployment and mental health*. Spánn: University of Deusto.

Ólafur Oddur Jónsson. (1994). Viðbrögð við atvinnumissi. Í Þórhallur Höskuldsson (ritstjóri), *Berið hver annars byrðar* (bls. 45-52). Akureyri: Þjóðmálanefnd Þjóðkirkjunnar.

- Paul, K.I. (2005, október). *The negative mental health effect of unemployment: Meta-analyses of cross-sectional and longitudinal data*. Sótt 21.júlí 2009 af <http://www.opus.ub.uni-erlangen.de/opus/volltexte/2006/473/pdf/KarstenIngmarPaulDissertation.pdf>
- Petersen, A.C. og Mortimer, J.T. (ritstjórar). (1994). *Youth unemployment and society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pétur Pétursson. (1994). Þáttur vinnunnar fyrir almenna heilbrigði. Í Þórhallur Höskuldsson (ritstjóri), *Berið hver annars byrðar* (bls. 13-18). Akureyri: Þjóðmálanefnd Þjóðkirkjunnar.
- Ragna Björg Guðbrandsdóttir. (2008, janúar). *Áfallastreita og áfallaröskun*. Fyrirlestur fluttur í kennslustund á námskeiðinu „Áföll, sorg og sálræn skyndihjálp“ við Háskóla Íslands, Reykjavík.
- Riger, S. og Staggs, S.L. (2004). Welfare Reform, Domestic Violence and Employment: What Do We know and What Do We Need to Know? *Violence Against Women*, 10, 961-990.
- Rosen, D., Seng, J.S., Tolman, R.M. og Mallinger, G. (2007). Intimate Partner Violence, Depression, and Posttraumatic Stress Disorder as Additional Predictors of Low Birth Weight Infants Among Low-Income Mothers. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(10), 1305-1314.
- Samtök um kvennaathvarf. (e.d.). *Ársskýrsla 2008*. Sótt 6. ágúst 2009 af <http://www.kvennaathvarf.is/media/arsskyrslur/SUK-2008-low.pdf>
- Siegel, L.J. (2009). *Criminology*. Wadsworth: Thomson.
- Sirén, R., Kivikuori, J., Kääriäinen, J. og Aaltonen, M. (2007, janúar). *Suomalaisten kokema väkivalta*. Sótt 23. maí 2009 af <http://www.optula.om.fi/uploads/yjxmp1zt96i0.pdf>
- Thomas, K.A., Joshi, M., Wittenberg, E. og McCloskey, L.A. (2008). Intersections of Harm and Health: A Qualitative Study of Intimate Partner Violence in Women's Lives. *Violence Against Women* 14(11), 1252-1273.
- Vinnumálastofnun. (e.d.). *Vinnumálastofnun*. Sótt 3. september 2009 af <http://www.vinnumalastofnun.is/>
- Vinnumálastofnun. (2008a, desember). *Horfur á vinnumarkaði 2009*. Sótt 5. júlí 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/Horfur%20á%20vinnumarkaði%20á%20árinu%202009-endanlegt_453162400.pdf

Vinnumálastofnun. (2008b, október). *Hópuppsagnir í september og samantekt frá áramótum*. Sótt þann 5. júlí af
http://www.vinnumalastofnun.is/files/Hópuppsagnir%20í%20september%20og%20samantekt%20frá%20áramótum_280678923.pdf

Vinnumálastofnun. (2008c, nóvember). *Hópuppsagnir í október og á árinu 2008*. Sótt 5. júlí af
http://www.vinnumalastofnun.is/files/Hópuppsagnir%20í%20október%202008_99962279.pdf

Vinnumálastofnun. (2008d, desember). *Hópuppsagnir í nóvember og á árinu 2008*. Sótt 5. júlí af
http://www.vinnumalastofnun.is/files/Hópuppsagnir%20í%20nóvember%202008_1432739481.pdf

Vinnumálastofnun. (2008e, nóvember). *Staða á vinnumarkaði í októbermánuði 2008*. Sótt 30. júlí 2009 af
http://www.vinnumalastofnun.is/files/okt08_217008068.pdf

Vinnumálastofnun. (2008f, desember). *Staða á vinnumarkaði nóvember 2008*. Sótt 30. júlí 2009 af
http://www.vinnumalastofnun.is/files/Nóvember%2008%20lokaskjal_2067451338.pdf

Vinnumálastofnun. (2009a, júní). *Staða á vinnumarkaði - maí 2009*. Sótt 5. júlí 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/maí09.docx_605269290.pdf

Vinnumálastofnun. (2009b, janúar). *Hópuppsagnir í desember og á árinu 2008*. Sótt 5. júlí af
http://www.vinnumalastofnun.is/files/Hópuppsagnir%20í%20desember%202008_305696538.pdf

Vinnumálastofnun. (2009c, janúar). *Staða á vinnumarkaði desember 2008*. Sótt 30. júlí 2009 af
http://www.vinnumalastofnun.is/files/Desember08_352758312.pdf

Vinnumálastofnun. (2009d, febrúar). *Staða á vinnumarkaði janúar 2009*. Sótt 30. júlí 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/janúar09_2011719001.pdf

Vinnumálastofnun. (2009e, mars). *Staða á vinnumarkaði febrúar 2009*. Sótt 30.júlí 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/febrúar09_181539161.pdf

Vinnumálastofnun. (2009f, apríl). *Staða á vinnumarkaði mars 2009*. Sótt 30.júlí 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/mar09_1146751705.pdf

Vinnumálastofnun. (2009g, maí). *Staða á vinnumarkaði apríl 2009*. Sótt 30. júlí 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/apr09_1016825267.pdf

Vinnumálastofnun. (2009h, júní). *Staða á vinnumarkaði maí 2009*. Sótt 30. júlí af http://www.vinnumalastofnun.is/files/maí09_1312754117.pdf

Vinnumálastofnun. (2009i, júlí). *Staða á vinnumarkaði júní 2009*. Sótt 30. júlí 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/júní09.docx_641919157.pdf

Vinnumálastofnun. (2009j, ágúst). *Staða á vinnumarkaði júlí 2009*. Sótt 20. ágúst 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/júlí09_2055465257.pdf

Vinnumálastofnun. (2009, september). *Staða á vinnumarkaði ágúst 2009*. Sótt 16. september 2009 af http://www.vinnumalastofnun.is/files/ág09.docx_845370618.pdf

Whitehead, S.M. (2007). *Men and masculinities*. Cambridge: Polity Press.